

ÖREBRO UNIVERSITET

Institutionen för humaniora, utbildning och samhällsvetenskap

Huvudområde: pedagogik

Klassrumspraktikens lärandesituationer och elevers psykiska hälsa/ohälsa

En intervjustudie om elevhälsans roll i det förebyggande och hälsofrämjande arbetet
på skolan

Zina Abdullatif

Pedagogik på avancerad nivå/Specialpedagogik som forskningsområde

Uppsats, avancerad nivå, 15 högskolepoäng

Vårtermin 2020

Sammanfattning

Denna studie har i sitt syfte att skapa kunskap om vilka utmaningar och möjligheter skolorna har i att etablera ett förebyggande och hälsofrämjande lärande. Det förebyggande och hälsofrämjande arbetet på skolan kommer att undersökas och diskuteras utifrån tre olika perspektiv som påverkar och förutsätter varandra: det organisatoriska perspektivet, det pedagogiska och barns perspektiv. Studien har en induktiv forskningsinsats som är inspirerad av fenomenografi som forskningsmetoden. Empirin för denna studie samlades genom halvstrukturerade intervjuer till pedagoger, personal i elevhälsoteamet och rektorer på högstadiet. De halvstrukturerade intervjuerna har i sitt syfte att undersöka hur skolpersonal beskriver utmaningar och möjligheter i det förebyggande och hälsofrämjande arbetet på skolan. Teorin som låg till grund för denna studie är känslan av sammanhang (KASAM) och variationsteori. Valet av KASAM vilar på att denna teori har i sitt centrala fokus att diskutera hur man bevarar och främjar hälsa. Variationsteori å andra sidan fokuserar på hur man främjar lärande. Både KASAM och variationsteori undersöker psykisk hälsa och lärande utifrån ett salutogent perspektiv vilket stämmer överens med forskningens utgångspunkt för denna studie. Resultatet i denna studie visade att eleverna upplever ”positivstress” i sitt lärande vilket kan glida till att vara ”negativstress” p.g.a. olika anledningar och skapa ohälsa. För att kunna jobba förebyggande och hälsofrämjande behöver huvudmannen/rektorn bygga på utvecklingsplaner inom sin organisation. Dessa utvecklingsplaner bör inrama strukturella och organisatoriska förbättringar i att förverkliga och effektivisera elevhälsoteamets roll. Utvecklingsplaner bör även inrama pedagogiska förbättringar speciellt inom klassrumspraktikens lärandesituationer. Ett förebyggande och hälsofrämjande pedagogiskt klimat i klassrummet bör kretsa kring att få eleven att uppleva en känsla av sammanhang i sitt lärande. Eleven uppnår en känsla av sammanhang när hen vet vad hen kommer att jobba med, hur hen kommer att jobba och varför. Studiens resultat upplyste även om att implementering av elevens perspektiv inom skolans utvecklingsplaner är en essentiell grund för ett fruktbart förebyggande och hälsofrämjande arbete på skolan.

Nyckelord

Psykisk hälsa, psykisk ohälsa, lärande, elevhälsa, salutogen, patogen, förebyggande, hälsofrämjande

Innehåll

1. Inledning	1
1.1 Syfte	3
1.2. Begrepp förtydligande	3
1.2.1. Psykisk hälsa/ ohälsa	4
1.2.2. Lärande	4
1.2.3. Barnperspektiv/Barns perspektiv.....	5
1.2.4. Förebyggande/Hälsofrämjande	5
1.2.5. Salutogen/Patogen	6
1.3. Disposition	6
2. Bakgrund	7
2.1. Elevhälsan	7
2.1.1. Från elevvård till elevhälsa	8
2.1.2. Elevhälsan som främjar lärande	9
2.2. Lärandet och elevhälsan i styrdokument	10
2.3. Läraren som elevhälsans nyckelperson.....	11
2.4. Elevhälsan i lärarens tjänst	12
2.5. Barnens perspektiv och lärandet.....	14
3. Tidigare forskning	16
3.1. Tillvägagångssätt för sökningar	16
3.2. Tidigare forskning i relation till studiens forskningsarbete	16
3.3. Skolrelaterad stressupplevelser	17
3.4. Lärandet och sin påverkan på psykisk hälsa/ohälsa	19
3.4.1. Klassrummets sociokulturella miljö	19
3.4.2. Lärarens roll i ett hälsofrämjande lärande	20
3.4.3. Skolmiljö och sin påverkan på elevernas lärande	21
3.5. Organisatoriska faktorer som grundar elevhälsans (elevvårds) arbete	22
3.6. Sammanfattning av tidigare forskning	22
4. Teoretisk utgångspunkt	24
4.1. Val av teori	24
4.2. Känslan av Sammanhang (KASAM).....	24
4.2.1. KASAM och Lärande.....	25
4.2.2. KASAM och Elevhälsan	26
4.3. Variations teori (learning study)	27
4.3.1. Variationsteori och lärande	28
4.4. Gemensamma riktlinjer.....	29
5. Metod	31
5.1. Fenomenografisk Didaktik	31
5.1.2. Fenomenografisk didaktikens induktiva förhållningsätt	32
5.1.3. Relation till syfte och teori	33
5.2. Urval	33
5.3. Genomförande	34
5.4. Databearbetning och analysmetod	35
5.5. Validitet, trovärdighet och generaliserbarhet	36
5.6. Etiska överväganden	37

6. Resultat (Utfallsrum)	39
6.1. Det organisatoriska perspektivet	39
6.1.1. Ett mångprofessionellt team	39
6.1.2. Att jobba förbyggande och hälsofrämjande	41
6.1.3. Möjligheter och hinder	42
6.1.4. Sammanfattning	44
6.2. Det pedagogiska perspektivet	45
6.2.1. Lärande mellan positiv stress och negativ stress.....	45
6.2.2. Hur glider stress från positiv till negativ?	46
6.2.3. Att förebygga och hälsofrämja skolrelaterad stress	47
6.2.4. Klassrumsmiljö en riskfaktor eller friskfaktor?	48
6.2.5. Lärarens relation med eleven	50
6.2.6. Stödinsatser	50
6.2.5. Sammanfattning	51
6.3. Barns perspektiv	52
6.3.1. Sammanfattning	54
7. Diskussion	55
7.1. Metod diskussion.....	55
7.2. Resultat i relation till tidigare forskning	56
7.3. Resultat i relation till teori	57
7.4. Resultat i relation till syftet och frågeställningar	59
7.4.1. Det organisatoriska perspektivet	59
7.4.2. Det pedagogiska perspektivet	61
7.4.3. Barns perspektiv	63
7.5. Studiens resultat och den nutida svenska skolan	65
7.6. Avslutande tankar och fortsatt forskning	67

Referenser

Bilaga 1

Bilaga 2

1. Inledning

Det här är en studie som intresserar sig i att undersöka sambandet mellan lärandet och skolelevernas psykiska hälsa. Det är likväl en studie där skolpersonal inom olika yrkesgrupper kommer till tals för att bidra med sina erfarenheter, upplevelser och perspektiv inom det undersökta ämnet.

Enligt WHO upplever 10-20% av barn och ungdomar i världen psykiska störningar (www.who.org). Psykisk ohälsa bland skolelever är ett nytt fenomen som har blivit ett aktuellt och växande samhällsproblem. ”De senaste 30 åren har självrapporterade somatiska och psykiska besvär, såsom huvudvärk, sömnsvårigheter och nedstämdhet, ökat bland 13- till 15-åringar i Sverige” (Folkhälsomyndigheten, 2016; se Gustafsson, 2009).

Under de senaste decennierna har en ökning skett kring den psykiska ohälsan bland tonåringar i Sverige. Resultat från studien Skolbarns hälsovanor¹ visar att upplevda psykosomatiska besvär har blivit vanligare bland tonåringar som är stressade över skolarbetet. Det finns också forskning som visar att provsituationer, prestationskrav och stress är riskfaktorer för ökad psykisk ohälsa. Sambanden verkar dock variera mellan olika undergrupper av individer, och då särskilt mellan flickor och pojkar (Folkhälsomyndigheten, 2016; Hagqvist, 2015; Skolverket 2019; Fridh, Lindström & Rosvall, 2012).

Enligt Skolinspektionen (2015) är sambandet mellan psykisk hälsa och lärande väl etablerat. Psykisk hälsa och lärande förutsätter varandra eftersom en god psykisk hälsa leder till ett ökat välbefinnande medan en dålig psykisk hälsa ökar risken för att eleven presterar sämre än sina klasskamrater i skolan. På grund av detta understryker det nya specialpedagogiska synsättet att hälsan och lärandet inte bör ses som två oberoende processer utan som dubbel riktade processer eftersom de påverkar och påverkas av varandra (Hylander & Guvå, 2017).

Sambandet mellan lärande och psykisk hälsa är inte ett nytt etablerat koncept. Sedan 1990-talet har WHO intensifierat sitt arbete med att bygga konceptet ”en hälsofrämjande skola”. I sin rapport *“Health Promoting Schools: Regional guidelines. Development of health*

¹ **Skolbarns hälsovanor** är ett internationellt forskningsprojekt som Världshälsoorganisationen (WHO) samordnar. Studien genomförs vart fjärde år och Sverige har deltagit sedan 1985. Det är en enkätundersökning bland 11-, 13- och 15-åringar där en rad frågor ställs som rör olika dimensioner av hälsa, hälsobeteenden och miljöer som på olika sätt har betydelse för hur barn och ungdomar mår.

promoting schools - A framework for action” (1996) har WHO betonat vikten av att ha ett hälsofrämjande system på skolor som kallas ”The award system” (WHO, 1996).

I sin rapport beskrev WHO (1996) detaljerat de sex grunder (six check points) som en hälsofrämjande skola (the award system) vilar på. Dessa sex grunder är: skolans hälsopolicy, skolans fysiska miljö, skolans sociala miljö, samhällsrelationer (föräldrar och myndigheter), skolpersonalens hälsopkompetenser och skolans hälsoteam. En hälsofrämjande skola, upplyser WHO, är en plats där alla medlemmar i skolans sammanhang arbetar tillsammans för att ge eleverna integrerade samt positiva upplevelser och strukturer i sitt lärande. Dessa positiva upplevelser och strukturer bidrar till att främja och bevara elevernas hälsa.

Konceptet med den hälsofrämjande skolan är likväl internationellt utvecklat där många länder runt om i världen arbetar med program som stödjer skolors elevhälsoarbete. Skolans hälsofrämjande arbete emellertid borde inte vara beroende på entusiasm och engagemang från några få anställda eller en enskild skoladministratör. Av denna anledning är det av stor betydelse att utveckla policyer, metoder och strukturer som inbäddas i grunderna i ett elevhälsoarbete inom skolas verksamhet (WHO, 1996).

Elevhälsoarbetet inom skolans verksamhet bör dessutom grunda sig på att klassrumspedagogik är en essentiell aspekt som förutsätter elevernas psykisk hälsa/ohälsa. Därför är det av stor betydelse att förverkliga den specialpedagogiska uppgiften att stödja lärarna i deras yrkesroll i klassrummet. Genom klassobservationer, handledande samtal med lärare, fortbildning av lärare, råd och tips kan specialpedagogerna stödja lärarna i att förutsätta en inkluderande och individuell anpassad pedagogisk miljö. Allt detta kommer att möjliggöra för eleverna att uppnå läroplanens mål utan att uppleva somatiska eller psykiska besvär (Hylander & Guvå, 2017; Lindqvist, 2017).

Skolorna behöver, därför, utveckla tydliga strategier för elevhälsoarbete inom det pedagogiska området. Ett sådant arbete, behöver bedrivas förebyggande och hälsofrämjande där insatserna behöver omfatta samtliga elever. Dels handlar det om hälsofrämjande insatser som stärker elevernas möjlighet att möta påfrestningar som kan generera negativa känslotillstånd. Dels handlar det om insatser som förebygger ytterligare konsekvenser av sådana negativa erfarenheter, och minskar risken för att psykisk ohälsa utvecklas (Skolinspektion, 2015). En tonviktpunkt i elevhälsoarbetet utgör alltså att ”tillsammans med lärarna kartlägga, analysera och utveckla arbetet kring lärmiljöerna, både ur ett åtgärdande

perspektiv kring elever i behov av särskilt stöd men också ur ett förebyggande och hälsofrämjande perspektiv” (Partanen, 2012, s.42).

Sammanfattningsvis kan man säga att arbetet kring hälsa och arbetet kring lärande ska gå hand i hand. Det betyder att elevhälsans förebyggande och hälsofrämjande arbete ska genomsyra hela skolans verksamhet genom att understödja elevernas lärande och utveckling mot läroplanens mål (Hylander & Guvå, 2017). Detta synsätt på elevhälsoteamets arbete grundar utgångspunkten för forskningen i denna studie.

1.1. Syfte

Syftet med studien är att skapa kunskap om vilka utmaningar och möjligheter skolorna har i att etablera ett förebyggande och hälsofrämjande lärande. För att kunna kartlägga dessa utmaningar och möjligheter kommer lärande och psykisk hälsa att undersökas från tre olika perspektiv som påverkar och förutsätter varandra i det förebyggande och hälsofrämjande arbetet på skolor: det organisatoriska perspektivet, det pedagogiska perspektivet och barns perspektiv.

För att uppnå syftet kommer undersökningen att utgå från följande frågeställningar som följer studiens tre perspektiv:

- Hur beskriver elevhälsoteamet sitt arbete kring ett förebyggande hälsofrämjande lärande?
- Hur beskriver pedagoger och elevhälsoteamet elevernas svårigheter i sin klassrumsmiljö och vilka stödinsatser får eleverna för att undanröja dessa svårigheter?
- Hur beskrivs arbete med ”Barns perspektiv” på skolan?

1.2. Begrepp förtydligande

I denna studie kommer nyckelbegrepp, som brukar användas i diskussioner om lärande och psykisk hälsa, ofta att förekomma. Dessa begrepp är breda och kan diskuteras utifrån olika perspektiv inom skolvärlden. Därför är det viktigt att tydliggöra begreppen utifrån studiens syfte och tre perspektiv (dvs. organisatoriska, pedagogiska och barns perspektiv).

1.2.1. Psykisk hälsa/ohälsa

Psykisk hälsa (mental health) och psykisk ohälsa (mental illness) är två olika begrepp som har sammankopplats till lärandet under de senaste decennierna och kan definieras på många olika sätt. Psykisk hälsa definieras enligt *Dictionary of Psychology* (2006) som ”a state of mind characterized by emotional well-being, good behavioral adjustment, relative freedom from anxiety to establish constructive relationships and cope with ordinary demands and stress of life” (s.568-9). Enligt WHO:s definition är den ”psykiska hälsan ett tillstånd av mentalt välbefinnande där varje individ kan förverkliga de egna möjligheterna, kan klara av vanliga påfrestningar, kan arbeta produktivt och kan bidra till det samhälle hon eller han lever i” (www.mind.se).

Folkhälsomyndigheten, emellertid, definierar psykisk hälsa som ett tillstånd där man kan balansera positiva och negativa känslor dvs. att känna tillfredsställelse med livet, att ha goda sociala relationer och att utveckla sin inre potential. Psykisk ohälsa, å andra sidan, omfattar flera olika tillstånd. Den kan infatta mildare och övergående besvär såsom oro, sömnbrist, huvudvärk, illamående och nedstämdhet till långvariga tillstånd såsom depression, ångestsyndrom eller schizofreni, som bör behandlas av hälso- och sjukvården. (www.Folkhälsomyndigheten.se).

Det är viktigt att notera att det ibland kan vara svårt att urskilja psykiska besvär från vanliga känslouttryck. Psykiska besvär, som till exempel oro och nedstämdhet, kan vara normala reaktioner på en ansträngande livssituation och är ofta tillfälliga psykiska besvär. Därför är det av stor betydelse att inte sjukdomsförklara det som är normala reaktioner i livet, samtidigt som tidig identifiering av psykiatriska tillstånd kan påverka prognosen positivt (www.Folkhälsomyndigheten.se). Det är dessutom lika viktigt att framhäva att hälsa och ohälsa inte utgör en dikotomi utan de bör ses som ett kontinuum som går från hälsa till ohälsa (Hylander & Guvå, 2017).

1.2.2. Lärande

En utgångspunkt för att närma sig ordet lärande i denna studie utgår från läroplanens formulering. Läroplanen (2011) understryker att skolans ”uppdrag är att främja lärande där individen stimuleras att inhämta och utveckla kunskaper och värden” (s.9). I läroplanen betonas också att ”Undervisningen ska anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. Den ska främja elevernas fortsatta lärande och kunskapsutveckling” (s.8). Dessa två formuleringar emellertid

grundar sig på EU:s utbildningspolicy, ”eleverna lär sig att lära”, som representerar en föreställning av ett livslångt lärande.

Följaktligen förflyttades betoningen från undervisning till lärande där eleverna placerades i centrum och förväntades ta ett aktivt ansvar för sin inläring. Lärarns roll, blev på så sätt mer inriktad mot att stötta, underlätta och vägleda elevens lärande. Denna följd av skiftet från undervisning till lärande ledde till ”att skolan endast ses som en möjlig plats för lärande” (Wahlström, 2009, s.49). Att ”lära sig att lära” infattade också en involvering av hemmen och föräldrarna i elevernas lärande (ibid.).

Sammanfattningsvis kan man säga att lärande är de kunskaper och färdigheter som en individ förväntas inhämta och lära sig i skolan. Därför har läraren en nyckelroll att, genom sin undervisning, ”främja alla elevers utveckling” genom att väcka ”en livslång lust att lära” hos individen (Läroplan, 2011, s.7). Därigenom försäkras ett framgångsytande och hälsofrämjande lärande genom att skolan klargör ”för elever och föräldrar vilka mål elevens utbildning har, vilka krav skolan ställer och vilka rättigheter och skyldigheter elever och deras vårdnadshavare har” (ibid., s.8).

1.2.3. Barnperspektiv/Barns perspektiv

Barnperspektiv och barns perspektiv är två olika begrepp som berör barns och ungas delaktighet och inflytande över sitt lärande. Barnperspektiv är ett brett, vardagligt, förnuftigt begrepp som ”riktar de vuxnas uppmärksamhet mot en förståelse av barns uppfattningar, erfarenheter och handlingar” om sitt lärande (Samuelsson, Sommar & Hundeide, 2011, s.42). Detta innebär att begreppet inte gör anspråk på att vara vetenskapligt eller specifikt och därför är begreppet alltför brett för både forskning och professionell användning. Barns perspektiv, å andra sidan, är ett begrepp som grundar sig i att representera ” barns erfarenheter, uppfattningar och förståelse av” sitt lärande. Därför ligger tonvikten i begreppet på barnet som subjekt i sin egen värld (ibid.). På så sätt kommer begreppet som används inom skolans förebyggande och hälsofrämjande utvecklingsarbetet att ha en avgörande roll i kvalitén på arbetet.

1.2.4. Förebyggande/Hälsofrämjande

Förebyggande arbete handlar om att identifiera och undanröja riskfaktorer och hinder som kan leda till att en eller fler elever utvecklar ohälsa eller risk för misslyckande i lärandet.

Förebyggande arbete kan också ha i sin innebörd att man arbetar för att stärka friskfaktorer (Skolverket, 2019).

Hälsofrämjande arbete ”innebär att man utgår från ett salutogent perspektiv och identifierar generella hälsofrämjande faktorer som kan bidra till att stärka individers hälsa, välbefinnande och lärande”. Hälsofrämjande arbete bör omfatta hela organisationen dvs. arbetet behöver sträcka sig in i alla delar av verksamheten och involvera all personal (Skolverket, 2019, s.37).

1.2.5. Salutogen/Patogen

Aaron Antonovsky (1923–1994) införde begreppen salutogen och patogen som oftast lyfts upp under diskussioner om hälsofrämjande arbete på skolor (Antonovsky, 2005). ”Själva ordet salutogen består av två ord, nämligen det latinska ordet *salus* som betyder hälsa och grekiskans *genesis* som betyder ursprung. Den salutogena teorin handlar alltså om hälsans ursprung” (Iwarsson, 2017, s.155). Patogen, å andra sidan, är ett begrepp som sjukvården kretsar kring och syftar på att hitta ursprung till sjukdomar. Med andra ord har det patogena perspektivet sitt huvudsakliga fokus på det som inte fungerar. Det försöker dessutom förklara varför människor blir sjuka (ibid.). För att man ska kunna jobba förebyggande och hälsofrämjande inom skolan bör man skifta sitt fokus i arbetet från det patogena (dvs. att hitta riskfaktorer) till det salutogena (dvs. att hitta friskfaktorer) (Hylander & Guvå, 2017).

1.3. Disposition

Studien inleds med att presentera problematiken ”psykisk ohälsa mellan skolbarn” som ett nytt fenomen i vårt samhälle. Efter att identifiera syftet kom förtydligande till definitioner av några begrepp som ständigt förekommer i studien. Studiens bakgrund redogör ”elevhälsan” som en nyckelfaktor i skolans hälsofrämjande och förebyggande arbete och barns perspektiv som grundprincip i elevhälsans arbete. Därefter följer forskningskapitlet som redogör tidiga forskningsinsatser kring lärandet och psykisk hälsa/ohälsa. Kapitlet därpå handlar om studiens teoretiska utgångspunkt. Efteråt presenteras studiens utvalda metod som efter det följs med resultatkapitlet. Studien avslutas med diskussion, avslutande tankar och en framtida blick mot vidare forskning.

2. Bakgrund

Detta kapitel syftar till att göra en redogörelse av väsentliga aspekter som ligger till grund för ett förebyggande och hälsofrämjande arbete på skolan. Valet av punkter som kommer att tas upp i detta kapitel vilar på studiens syfte och frågeställningar. I detta kapitel kommer den väsentliga organisatoriska rollen av elevhälsans hälsofrämjande arbete tydliggöras. Det är likväl betydelsefullt att uppmärksamma lärandet och elevhälsan i styrdokument. I detta kapitel redogörs även en upplysning om det pedagogiska perspektivet genom att visa vilken anknytning lärandet har i relation till elevhälsan och läraren. Begreppet ”barns perspektiv” är en nyckelfaktor i det förebyggande och hälsofrämjande arbetet på skolan som detta kapitel även kommer att rikta ljuset mot.

2.1. Elevhälsan

Uttrycket ”elevhälsa” föreslogs som ett samlat begrepp för skolhälsovård, elevvård och specialpedagogiska insatser i en utredning om elevvård som kom år 2000. ”Med begreppet elevhälsa avses här det arbete som utförs av skolläkare, skolsköterska, psykolog, skolkurator samt specialpedagogiska insatser, då detta är den benämning som används i skollagen sedan 2011” (Backlund, 2017, s. 23).

I samband med inkluderingen av kuratorer och psykologer i elevhälsan etablerades andra förändringar som gick ut på att anamma nya synsätt av skolsvårigheter genom att beskriva dem i mer sociala och psykologiska termer. Syftet var att inverka på människors liv genom att inkludera specialister som får till uppgift att ta hand om avvikande fall, och därmed förutsätter att organisationen fortsätter fungera som tidigare avseende normer och handledningsmönster (Backlund, 2017). Vikten av den specialpedagogiska kompetensen inom elevhälsan, emellertid omfattade fördjupande pedagogiska kunskaper om lärande utifrån de beteendevetenskapliga, medicinska och språkvetenskapliga forskningsfälten (Hylander & Guvå, 2017; Lindqvist, 2017).

Rektorn har det övergripande ansvaret för elevhälsans verksamhet som bland annat har i sitt uppdrag att utforma undervisningen så att eleverna får det särskilda stöd de behöver (Backlund, 2017; Törnsén, 2014). För rektorer är det naturligt att leda lärare och pedagoger. Däremot upplever många rektorer att det är en utmaning att leda elevhälsans professioner. Utmaningen för skolledare ligger i att lyssna till de olika professionernas perspektiv och dra

nytta av deras olika kompetenser. ”I samarbete med elevhälsan och skolans lärare och andra pedagoger kan de sedan utforma en elevhälsa som når upp till uppställda mål och motsvara de förväntningar som ställs av lärare, elever och deras vårdnadshavare” (Hylander & Guvå, 2017, s.66; se Gustafsson, 2009)

Det är viktigt att notera att i många kommuner är elevhälsan organiserad som centrala resursenheter med fristående ledning och ekonomi i förhållande till de enskilda skolorna. ”Oberoende av om elevhälsans medarbetare är anställda på förvaltningsnivå eller på organisationsnivå har rektorn ett ledningsansvar för den lokala elevhälsans utformning och insatser” (Backlund, 2017, s.28; se Törnsén, 2014).

2.1.1. Från elevvård till elevhälsa

Den ökande ohälsan bland barn och unga uppmärksammades under 1980- och 1990-talet. Detta ledde till att flera statliga utredningar tillsattes om barns och ungas hälsa samt deras livsvillkor. Även frågan om skolhälsovårdens och elevvårdens arbetssätt och organisering berördes. År 2000 lämnade den så kallade Elevvårdsutredningen sitt slutbetänkande *Från dubbla spår till Elevhälsa – i en skola som främjar lust att lära, hälsa och utveckling*. I denna utredning formulerades grundtankarna om ett delvis nytt och utvidgat hälsobegrepp som är ”elevhälsan”. Detta begrepp hade stor påverkan på synen av sambandet mellan lärande och hälsa samt på det uppdrag som både förskola och skola har. I utredningen formuleras bland annat att samma faktorer som är betydelsefulla för elevers lärande är också avgörande för deras hälsa och allmänna välbefinnande (Skolverket, 2019; Guvå, 2014).

Från den tiden det myntades fram till implementeringen i den nya skollagen har elevhälsan blivit ett alltmer etablerat begrepp. Namnbytet har också inneburit ett nytt tankesätt där elevhälsa skulle innebära en ny inriktning från vård till hälsa utifrån ett vidgat hälsobegrepp enligt Världshälsoorganisationen. Detta innebar ett byte från ett sjuk- till ett friskperspektiv som även infattar det psykiska och fysiska välmående (Guvå, 2014; Hammarberg, 2014).

Förändringsresan från elevvård till elevhälsa ledde även till skapandet av nya teoretiska utgångspunkter i att diskutera hälsa och lärande. Dessa nya teorier grundades på två grundläggande perspektiv som är patogen och salutogen. Här fick skolledningen och de samtliga professioner i elevhälsan ett viktigt samarbetande teams uppdrag som kräver att

formulera gemensamma arbetsuppgifter, mål, rutiner och visioner (Hylander & Guvå, 2017; se Hylander, 2018).

En viktig aspekt av det interprofessionella teamarbetet i elevhälsan, emellertid, är det interprofessionella lärandet eftersom det är avgörande för om teamets samlade resurs kommer att bli något mer än summan av dess delar. Interprofessionellt lärande är relativt outforskat, med undantag för den forskning om undervisning på universitet och högskolor där studenter från olika utbildningar har ett gemensamt basår eller gemensamma praktikterminer (Hylander & Guvå, 2017; Skolverket 2019; Lindqvist, 2017).

2.1.2. Elevhälsan som främjar lärande

En central utgångspunkt i elevhälsans uppdrag är att bidra till att skapa en god lärande miljö utifrån tanken att främja hälsa och lärande. Dessa två ord dvs. ”hälsa” och ”lärande” utgjorde de centrala begrepp till fokus mot ett hälsofrämjande och förebyggande perspektiv (Backlund, 2017). Med andra ord, är den mest centrala uppgiften för det hälsofrämjande och förebyggande arbetet för elevhälsan att alla barn klarar skolan och får positiva skolerfarenheter (Linblad & Backlund, 2017; Hjärne, 2018).

”Med hälsofrämjande arbete avses här att stärka eller bibehålla elevernas fysiska, psykiska och sociala välbefinnande, bland annat genom att skapa miljöer som främjar elevernas lärande, utveckling och hälsa”. Förebyggande arbete ”beskrivs som riktade insatser mot förhållanden, hos elever eller i miljön, som kan identifieras som riskfaktorer och därmed minska dessa faktorerers påverkan på elevers hälsa” (Linblad & Backlund, 2017, s.53; se Skolverket, 2019; se Stenhammar, 2006).

Petri Partanen (2012) framhåller att en del elever retirerar inför uppförsbacken i lärandet. De gömmer sig inför utmaningen, fantasin om misslyckandet, blicken från de andra och/eller tvivlet inför sig själva. Dessa känslor av tvivel och rädsla i lärandet leder till frustration som skapar en kedja av negativa känslor, tankar och beteenden. Den här situationen utvecklas och blir mer omfattande tilldessa vi vuxna uppfattar det som en elev i behov av stöd. Denna frustration hos eleverna riskerar även att de tappar sin ”motor”; ”gnista” i sitt lärande. I skolan är eleverna dessutom utsatta för vuxnas förväntningar på hur de ska vara, vad de ska ha lärt sig i de olika åldrarna kunskapsmässigt, vilka sociala normer de följer, etc. Dessa förväntningar skapar uppfattningar hos eleverna kring vuxnas ”idealbilder” av hur deras

lärande borde visa sig. Elevernas försök att passa in inom ramarna av dessa ”idealbilder” leder till att de ställer höga krav på sig själva vilket i sin tur kan leda till psykisk ohälsa.

Framgångsberättelser om hur man lyckades vända en hopplös och oerhört svår situation kring en elev eller elevgrupp finns i varje skola. Det krävs en intresserad, engagerad och omtänksam lärande organisation för att uppmärksamma att en elev är i behov av stöd. En lärande organisation där all personal inklusive cheferna tar till sig ny information och omprövar gamla metoder. Förutsättningen för en lärande organisation är att det ”finns ett system teoretiskt tänkande, att chefer och medarbetare är professionella och har en gemensam verklighetensbeskrivning av verksamheten och gemensam vision för framtiden” (Partanen, 2012, s.117).

Att tillföra en lärande organisation med olika professionella kompetenser är en komplicerad uppgift. Det är först i möte mellan den pedagogiska kompetensen och elevhälsans kompetens som ett utvecklande lärande kan ske. Elevhälsan kan tillhandahålla kompetensen som är användbar för skolan, men för att den ska komma skolan tillgodo måste den också efterfrågas. Tillgång till resurser i elevhälsan är av stor betydelse men inte tillräcklig för att utveckla en elevhälsa enligt den nya lagens intentioner. ”Elevhälsans möjligheter att tillföra skolan komplementära kompetens och utarbeta metoder för hur detta ska göras, blir beroende av om och hur skolan väljer att använda sig av elevhälsan” (Hylander & Guvå, 2017, s.177; se Skolinspektion, 2013).

2.2. Lärandet och elevhälsa i styrdokument

Undersökningsfrågan i detta forskningsarbete grundar sig på en viktig del av värdegrunden som är: barns och ungas rättigheter i utbildningen. I artikel 28 i barnkonventionen understryks betydelsen av att uppmuntra och stödja barnen i att regelbundet gå till skolan och förhindra eller förbygga alla orsaker som möjligtvis kan leda till att de tappat intresse i sitt lärande och/eller lämnar skolan i förtid (Hägglund, Quennerstedt & Thelander, 2013). Artikel 29 i barnkonventionen säger dessutom att vad som sker under utbildningen dvs. lärandet också är en rättighetsfråga. Därför bör lärandet grunda sig på att möta barnens olika förutsättningar och behov. Med andra ord: utbildningens innehåll och genomförande bör ha i sitt syfte att skapa en trygg och framgångsytande inlärningsmiljö (ibid.).

För att fastställa barnkonventionens värdegrunder betonar skollagen (2010:800) att utbildningen inom skolväsendet bör syfta till att barn och elever ska inhämta och utveckla

kunskaper och värden. Den ska främja alla barns och elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära (1kap, 4 §). I utbildningen, dessutom, ska hänsyn tas till barns/elevers olika behov. Barn och elever ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens/elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. (ibid.). Enligt detta har den nya skollagen (2010:800) gett skolans elevhälsa en ny bas för att utveckla ett arbetssätt som kan bidra till en skola som främjar hälsa, lärande och utveckling för alla elever (Hylander & Guvå, 2017).

Skollagen betonar också att i all utbildning ska barnets bästa vara utgångspunkt (1kap, 10 §). Därför ska elevhälsans arbete ”främst vara förebyggande och hälsofrämjande” där elevens ”utveckling mot utbildningens mål ska stödjas” (Skollagen, 2010:800, 2 §). Detta innebär att elevhälsopersonalen i sitt uppdrag ”ständigt behöver utveckla sin förtrogenhet med skolans uppdrag i stort samt med frågor som rör olika typer av lärmiljöer” (Partanen, 2012). Ordet ”främst” i skollagen ställer dessutom stora krav på hur vardagsarbetet kring elevhälsans bör formuleras och riktas inom skolans hälsofrämjande arbete (ibid.). Detta har också i sin innebörd att främja alla barns/elevers utveckling och lärande genom att ta hänsyn till deras olika behov. Det är även lika viktigt att i samarbete med hemmet främja barns/elevers allsidiga personliga utveckling (Backlund, 2017).

2.3. Läraren som elevhälsans nyckelperson

Berättelsen om elevhälsa börjar i klassrummet eller lärmiljön där lärarnas stödande och vägledande roll i elevernas lärande är meningsfull. ”Pedagogisk forskning visar att yrkesskickliga lärare är den enskilt viktigaste faktorn när det gäller att utveckla elevers lärande i skolan” (Lindström & Pennlert, 2019, s.8). Alla barn oavsett kulturellt sammanhang och oavsett var eller när på jorden de föds tar sig igenom en rad olika biologiska utvecklingsstadier, erfarenheter, uppfattningar och kunskaper som de tar med sig till klassrummet. Dessa biologiska utvecklingsstadier, erfarenheter, uppfattningar och kunskaper förutsätter elevernas lärande och därför är det oerhört viktigt att läraren tar hänsyn till sammanhanget som barnet växer upp i. På så sätt utfaller klassrumssituationen som en komplex och mångdimensionell arena, där en yrkesskicklig lärare behöver skapa olika lärande möjligheter och förutsättningar som träffar varje elevs lärandebehov (Öhman, 2006).

Följaktligen är det viktigt att läraren reflekterar över och intar ett kritiskt förhållningssätt till egna undervisnings- och arbetsmetoder. Detta nås genom att läraren anammar en

reflekterande process och granskar sin egen undervisning i ett vidgat perspektiv (Lindström & Pennlert, 2019; Allodi, 2010). Likväl behöver läraren skaffa sig redskap för att vägleda eleverna och visa dem vilka rollförväntningar som gäller för den som skall vara elev. En annan viktig grund till en hälsofrämjande och framgångssyftande undervisning är att både lärare och elev ska kunna sina rollers rättigheter och skyldigheter inom skolans verksamhet (Hjörne & Säljö, 2013). Med andra ord bör läraren veta att hen är skyldig att erbjuda en undervisning som bemöter alla elevers olika inlärningsförmågor och kapacitet samt att läraren har rätt till att få stöd av skolan när hen känner att hens pedagogiska verktyg inte räcker till. Eleven å andra sidan bör veta att hens största ansvar på skolan är att inhämta kunskaper och att hen har rättighet till extrastöd och anpassningar när undervisningen inte träffar hens kognitiva förmågor (ibid.)

Sammanfattningsvis kan man säga att en lärare som främjar lärandet är den som har skicklighet och professionalitet i sitt läraskap. En skicklig lärare är den som i högre grad kan ”identifiera väsentligheterna i sina ämnen; leda lärande genom klassrumsinteraktion, följa lärandet, ge feedback samt använda sina känslomässiga sidor”. En skicklig lärare behöver också ha ”kort och gott en varierad undervisningsrepertoar och arbeta mycket med relationer”. Läraren med gott professionellt omdöme, å andra sidan, är den som ”använder sin egen erfarenhet och kunskap om didaktik, har en god orientering i ämnet, har kunskap om elevernas förkunskaper, skapar ett tryggt inlärningsklimat och vet hur man leder en grupp” (Skolverket, 2013, s.8; se Skolverket, 2013).

2.4. Elevhälsan i lärarens tjänst

”Barn som inte passar in har alltid funnits och kommer alltid att finnas. Orsakerna till att de marginaliseras är olika men den gemensamma närmaren är att de inte klarar av i ett ”vanligt” klassrum” (Hjörne & Säljö, 2013, s.185). Enligt detta kommer den stora utmaningen för skolans personal i deras olika professioner alltid att vara hur de ska möta alla elevers olikheter och hantera att alla elever har olika erfarenheter, förutsättningar, kunskaper och behov (Öhman, 2006).

Ordet lärmiljö och lärandemiljö blir därmed nyckelbegrepp i att skapa en gynnsam klassrumssituation för elevernas olikheter. På så sätt utgör ett viktigt fokus för elevhälsoarbetet ”att tillsammans med lärarna, kartlägga, analysera och utveckla arbetet kring lärmiljöerna, både ur ett åtgärdande perspektiv kring elever i behov av stöd med också ur ett

förebyggande och hälsofrämjande perspektiv, för såväl elever i behov av stöd som samtliga elever”. Detta innebär dessutom att ”elevhälsopersonal i sitt arbete ständigt behöver utveckla sin förtroenhet med skolans uppdrag i stort samt med frågor som rör olika typer av lärmiljöer” (Partanen, 2012, s.42; se Öhman, 2006).

Hela skolans utbildning bör enligt skollagen grundas på ett kompensatoriskt perspektiv, dvs. stödja och hjälpa barn/elever som inte har samma förutsättningar som andra. På så sätt har specialpedagogiken i sitt uppdrag att skapa villkor och förutsättningar som befriar alla elevers lärande (Öhman, 2006). Detta innebär att frågan kring en anpassad lärandemiljö, emellertid, ställer krav och förväntningar på att den specialpedagogiska forskningen ska bidra med kunskapsbildning och tillhandhålla redskap för lärare, så att de kan skapa en god lärsituation för alla elever (ibid.). Specialpedagoger, speciallärare och tillhörande forskning måste dock ”i ständigt dialogisk gemenskap med andra kollegor fundera över sina egna ställningstaganden när de ska analysera villkoren för en rättvisare pedagogik för de elever som har dålig framgång i sin utbildning” (Helldin, 2010, s.37).

Margareta Öhman (2006) upplyser om att KoRP (kommunikativ relationsinriktat perspektiv) är ett viktigt samtalsverktyg som bidrar till att fördjupa samarbetet mellan specialpedagog och lärare i att skapa en bättre lärandemiljö. KoRP bidrar även till att undervisningen får en ökad inriktning mot att skapa balans mellan krav på lärande och elevernas förmåga, vilket i sin tur bidrar till att motivera och skapa självförtroende hos eleverna. Uppmärksamheten med KoRP riktar samtidigt, betonar Öhman (2006), mot skolan som organisation och social praktik och mot den enskilda eleven som ingår i det sociala sammantaget.

När KoRP samtal flätas samman med lärarens praktik blir utveckling då en del av det vardagliga arbetet på skolan. Specialpedagogerna och lärarna kommer dessutom successivt att lära känna varandra alltmer, vilket leder till större öppenhet i samtalen. Allt detta bidrar till att analysera ”vad undervisningen bör ta upp, ställa frågor om varför ett specifikt innehåll behandlas och hur undervisningen ska genomföras”. Vid handledningssamtalen problematiseras även lärarens undervisning, ”vilket får till följd att de vågar pröva nya vägar och ta konsekvenserna av olika handledningsalternativ” (Öhman, 2006, s.133). Allt detta kommer att leda till att läraren känner sig trygg i sin yrkesroll vilket definitivt kommer att spegla sin påverkan i att skapa trygghet hos eleven i sitt lärande. Tryggheten hos läraren i sin yrkesroll och eleven i sitt lärande emellertid är en viktig grund som förutsätter ett framgångsrikt och hälsofrämjande lärande.

2.5. Barns perspektiv och lärande

Barnombudsmannen (1998) betonade att vi ”vuxna har ansvaret för barns livsvillkor, men om vi ska kunna ta det ansvaret måste vi skaffa kunskap om barn från barnen själva. Det betyder att vi måste söka barnets perspektiv, försöka förstå barnets känslor och upplevelser och se i vilket sammanhang det lever” (citerad i Öhman, 2006, s.15; se Henriksen & Vetlesen, 2013). Skollagen (2010:800) understryker också att ”barnets inställning ska så långt det är möjligt klarläggas. Barn ska ha möjlighet att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör hen. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad” (1kap, 10 §).

Barnkonventionen emellertid har en grundprincip att respektera barnet som innehavare och utövare av mänskliga rättigheter. Artikel 12 är den artikel i konventionen som tydligast ger uttryck för att barn ska tillerkännas politiska mänskliga rättigheter. ”Det som ansågs vara radikalt när artikeln skulle formuleras var sättet att se på barnen som kompetenta individer i stånd att formulera sina egna idéer och uttrycka sina åsikter med rätt att få sina åsikter beaktade” (Hägglund et al., 2013, s.77). Denna artikel öppnade inte enbart möjligheter för barnen att delta i beslut som rör dem utan också markera att deras åsikter i sin utbildning och sitt lärande är av betydelse (Ibid.).

I enlighet med artikel 12 har alla barn rätt att bli lyssnade till, att bli tagna på allvar och att delta i beslut som rör dem... Här vilar ett särskilt ansvar på lärare och andra vuxna att se till att barnet också har rätt att avstå från att uttrycka sin åsikt och delta i beslutprocesser... Rätten till delaktighet och inflytande har särskilt diskuterats i utbildningssammanhang, där många frågor om hur elevinflytande kan genomföras i skolan har ställts. Framför allt blir frågor som rör vad barn kan ha inflytande över och i vilken mån de kan utöva inflytande intressanta. (Hägglund et al., s.79)

Peter Iwarsson (2017) betonar också vikten av elevens inflytande i sitt eget lärande. Han framhåller att alla vuxna på skolan är förbundna att följa barnkonventionen som stadgar att det är en rättighet för barn att få komma till tals och bli lyssnade på. Därför bör den sociala relationen mellan vuxna och barn grunda sig på samtal som syftar till att skapa möjlighet för barnet att få formulera sig och möjliggör barnets delaktighet i sitt lärande. Samtalet bör även öka möjligheten till att skapa förutsättningar för barnets bästa, tillgodose barnets mänskliga rättigheter samt låta barnet komma till tals och bli lyssnad på. Det är i samtal med barnet, argumenterar Iwarsson (2017), ”som vi kan hjälpas åt att synliggöra vad som kan tänkas vara

hjälpfullt. Behovet av just detta, att skapa ökad delaktighet kring elevhälsoarbetet, öka barnets inflytande, har synliggjorts i olika sammanhang” (Iwarsson, 2017, s.153). Sammanfattningsvis kan man säga att ”barns perspektiv” är elevens demokratiska rättighet i att vara delaktig och medverka i sitt eget lärande som företrädare för den hörnstenen i det förebyggande och hälsofrämjande arbetet på skolan.

3. Tidigare forskning

I detta kapitel kommer jag att inledningsvis beskriva hur jag gick till väga med litteratursökningen. Därefter kommer tidigare forskningsarbete att presenteras tematiskt. De vetenskapliga artiklar och avhandlingar som kommer att diskuteras i detta kapitel förutsätter viktiga grunder för uppgiftens syfte. De valda akademiska arbetena rymmer nationella och internationella artiklar och nationella avhandlingar. I och med att psykisk ohälsa och lärande är komplexa begrepp inom skolvärlden kommer dessa artiklar och avhandlingar att närma, diskutera och problematisera dessa två begrepp utifrån olika teoretiska utgångspunkter och synvinklar.

3.1. Tillvägagångssätt för sökningar

Sökningarna gjordes i databaserna: SwePub, ERIC (Education Resource Information Center) EBSCO, www.avhandlingar.se och Google. Sökningar gjordes även på olika myndigheters- och organisationers hemsidor vilka har expertis inom det området som jag har valt. Dessa är SPSM, WHO, Folkhälsomyndigheten, Skolinspektion och Skolverket. Jag har även sökt i referenslistor till många relaterade kurslitterära böcker.

Sökorden på engelska inkluderade: mental health, mental illness schoolwork, health promoting schools, sence of coherence, och multiprofessional team. Inledningsvis ledde vissa sökningar till flera tusen träffar och för att snäva in resultatet användes frassökningar ”and”/”or”. Sökningens tidsspann begränsades även mellan år ”2000” och ”2019”. Sökorden på svenska, å andra sidan, inkluderade: psykisk hälsa/ohälsa, lärande, salutogent lärande, elevhälsan, skolrelaterad stress och lärande och stress. Akademiska texter valdes genom att inledningsvis undersöka nyckelorden och därefter lästes dessa texter översiktligt utifrån rubrik och abstrakt. Därefter baserades urvalet på det innehåll som ansågs vara relevant för mitt syfte och ämnesområde.

3.2. Tidigare forskning i relation till studiens forskningsarbete

Som nämnts tidigare syftar denna studie till att skapa kunskap om vilka utmaningar och möjligheter skolorna har i att etablera ett förebyggande och hälsofrämjande lärande. Därför var det av stor betydelse för mig som forskare att få kunskap kring hur lärandet och psykisk hälsa påverkar och förutsätter varandra genom sökning i tidigare forskning. Det var lika viktig

att kartlägga vilka aspekter i skolans pedagogiska arbete som kan vara grunden till dessa utmaningar och möjligheter i det förebyggande och hälsofrämjande arbetet. Denna kunskap och kartläggning från tidigare forskning har bidragit till formuleringar av studiens frågeställningar och inte minst formuleringen av intervjufrågor.

Läsning i tidigare forskning har även upplyst och inspirerat mig som forskare kring vilka teorier och metodinsatser jag kan använda i mitt forskningsarbete. Det var verkligen intressant och lärorikt att få kunskaper om hur olikheter i användningen av teorier och metodinsatser leder till skillnader i resultat av dessa forskningsarbeten. Läsning i tidigare forskning har även bjudit på kunskap kring hur man skriver ett forskningsarbete.

3.3. Skolrelaterad stressupplevelser

Evelina Landstedt (2010) framhåller att trots ett väldokumenterat genusmönster i ungdomars psykiska hälsa finns det en kunskapslucka i forskningen över genusteoretiska analyser av sambanden mellan ungas livsvillkor och psykiska hälsa. Därför syftade Landstedt (2010) med sin studie till att undersöka vilka faktorer och omständigheter som är relaterade till psykiska problem ur ett genusperspektiv.

Genusanalysen av studiens resultat föreslår att flickors och pojkars livsvillkor påverkas av ojämlika maktstrukturer och konstruktioner som i sin tur bidrar till en ökad risk för psykisk ohälsa. Enligt detta är det av stor betydelse att ”genusifiera” riskfaktorer för psykiska problem för att möjligtvis hitta en förklaring till skillnaderna mellan pojkar och flickor i fråga om upplevd stress, psykiska besvär och självskadebeteende. Studien uppmärksammar skolan som en viktig arena för preventivt och hälsofrämjande arbete (Landstedt, 2010).

M. K. Anniko, K. Boersma och M. Tillfors diskuterar (2018) att ungdoms press och stressrelaterade psykiska hälsoproblem är vanliga och har ökat under de senaste decennierna. Resultaten av deras studier visar att även om flickor i allmänhet rapporterade högre nivåer av stress än pojkar, var mönstret av framträdande stressfaktorer liknande mellan könen. Resultaten visar även att skolan var den absolut största källan till stress, medan stressnivåer på grund av sociala faktorer, som att passa in med kamrater och romantiska relationer, var relativt låga vid alla tidpunkter.

Studierna visade dessutom att oro är ursprunget till stress, depressiva symtom och ångest hos skolelever. Stress av akademisk prestation, framtida mål och resultatförväntningar har visat sig dominerande bland ungdomar medan stress på grund av argument hemma och romantiska relationer var mycket lägre i jämförelse (Anniko et al.; Anniko, 2018).

I och med att elevernas psykiska ohälsa har blivit en stor fråga inom samhället syftade Marie Wilhsson (2017) i sin avhandling till att öka kunskapen om perspektiv på ungdomars hälsa som utgångspunkt för att utveckla hälsofrämjande insatser i skolan. Wilhssons forskningsarbete (2017) resulterade i att ungdomarna strävade mot att lyckas och att bli framgångsrika i nuet och i framtiden. Ungdomarna upplever dessutom att det är en kamp för att hitta olika strategier för att balansera skolarbete och fritid.

Därför bör det hälsofrämjande arbetet i skolan inrikta sig på att stödja ungdomars känsla av sammanhang² (KASAM) och stärka optimism redan tidigt i tonåren. Enligt detta bör hälsan förstås på olika nivåer i samhället och också inkludera perspektiv på kön. Faktorer som är betydelsefulla för ungdomars livsstil bör därtill diskuteras utifrån ett salutogent perspektiv och det hälsofrämjande arbetet i skolan bör utveckla insatser utifrån kontextuella samt könsspecifika utgångspunkter för att främja flickors och pojkars hälsa och livsstil (Wilhsson, 2017).

I likhet med Wilhsson (2017) intresserade sig även Louise Persson (2016) i det hälsofrämjande arbetet på skolan. Perssons avhandling består av fyra delstudier, två kvalitativa (I-II) och två kvantitativa (III-IV). Avhandlingens övergripande syfte var att studera, utifrån olika perspektiv, de hälsofrämjande aktiviteter som genomförts i Karlstads kommuns grundskolor (2006–2012) med ett särskilt fokus på skolmiljön.

Perssons (2016) forskningsarbete resulterade i att verksamhetscheferna ser på hälsofrämjande arbete i svenska skolor som en möjlighet till lärande och ett gott liv, bättre organisation och samarbete, främjande för spelplanen (dvs. verksamheten på skolan) och stärkning av individen. I avhandlingen diskuteras också att det psykosociala klimatet är oerhört viktig för att öka trivsel i skolan och förbättra den sociala relationen mellan eleverna. Sammanfattningsvis kan man säga att Perssons avhandling (2016) bidrar med kunskap till riktlinjer för hälsofrämjande arbete inom skolan som organisation.

² Känslan av sammanhang är en teori som kommer att utförligt diskuteras under nästa kapitel.

3.4. Lärandet och sin påverkan på psykisk hälsa/ohälsa

Här följer en redovisning till vilka aspekter inom lärandemiljön som möjligtvis kan påverka elevernas psykiska hälsa/ohälsa.

3.4.1. Klassrummets sociokulturella miljö

R. Tangen (2009) diskuterar att forskningen om livskvalitet (Quality of life (QOL)) har varit omfattande under de senaste tre decennierna. Trots detta har en relativt liten uppmärksamhet ägnats åt skolans livskvalitet baserat på elevernas erfarenheter. Under den senaste tiden emellertid har intresset i att lyssna på och samråda med barn samt forska kring deras "livserfarenhet" och perspektiv ökat.

Livskvalité (QOL) som ett sociokulturellt perspektiv fokuserar på tid (då, nu, framtid) som en existentiell kategori i livet för var och en av oss. Detta kan bidra till att förklara varför några av eleverna som utvärderar sina skolupplevelser som nästan helt negativa, uttrycker stor vilja att kämpa för vad de förväntar sig att bli ett bättre skolliv i framtiden. Med andra ord, i spänningen mellan upplevelser och förväntningar, kunde eleverna se några möjligheter att distansera sig själva från deras erfarenheter och göra önskvärda förändringar i sitt eget liv (Tangen, 2009).

Tangen (2009) framhåller att analyser av elevupplevelser och perspektiv i studien indikerade att elevens känsla av att ha kontroll över sitt skolliv var en viktig dimension. I berättelser och utvärderande uttalanden från elever som tycktes ha en låg livskvalité, fanns det starka bevis på en övergripande känsla av bristande kontroll över deras skolliv. Dessa elever kände att skollivet helt eller delvis kontrollerades av lärare, föräldrar och / eller av någon diffus dvs. en okänd struktur. Elever med mestadels positiva erfarenheter och framtidsperspektiv, å andra sidan, uttryckte någon typ av vilja att ta kontroll över sin skolgång, till exempel genom att arbeta hårt eller genom att be om stöd från en hjälpsam lärare.

I deras forskningsstudie om elevernas problemskapande beteende diskuterade M. Efrati-Virtzer och M. Margalit (2009) att lärare utvärderade elever med problemskapande beteende som att uppnå lägre skolprestationer och lägre betyg. Elever med problemskapande beteende var dessutom mindre accepterade i sina klasser och hade färre vänner. Barn med problemskapande beteende upplever ofta inlärningssvårigheter upplyser Efrati- Virtzer och Margalit (2009). Dessa barn var övervägande akademiskt mindre kompetenta än jämförelsegrupper och hade dålig social kompetens. Forskning har även visat att individer

med låg KASAM troligtvis uppfattade stressande situationer som mest hotande och kommer att vara mindre benägna att bedöma sådana situationer som hanterbara. Barn med en hög KASAM rapporterade lägre nivåer av ensamhet än barn med en låg KASAM. En lägre känsla av koherens var relaterad till skolsvårigheter (Efrati- Virtzer & Margalit, 2009).

3.4.2. Lärarens roll i ett hälsofrämjande lärande

Tangen (2009) framhåller att lärare som uttrycker intresse för elevernas känslomässiga behov och personliga liv beskrivs av eleverna med entusiasm och värme. Dessa lärare bidrar till en mycket viktig ökning i elevernas motivation, känslor av säkerhet och välbefinnande. Eleverna är de verkliga experterna i sina egna liv; följaktligen bör de lyssnas till och konsulteras i frågor som rör skola och utbildning.

Det kan vara sant att många elevers röster ofta hörs i pedagogiska miljöer idag. Lärare som bara lyssnar på elevens åsikter och inte bemöter dem, diskuterar Tangen (2009), kan dock riskera att ha en negativ inverkan genom att skapa frustration hos eleven och ge hen en känsla av distansering i sitt lärande. Med andra ord, om en lärare lyssnar på barns åsikter men ej agerar för att bemöta dessa kommer det att skicka ett meddelande om att deras åsikter är av liten vikt. Tangen (2006) upplyser även om att lärarnas sätt att se varje enskild elev, kommunicera samt anpassa läroplanen och undervisningen till elevernas erfarenheter och behov, har en stark inverkan på skolans livskvalitet, motivation och ansträngningar i skolarbetet.

I en studie som forskar kring lärarens roll i att hjälpa elever med inlärningsvårigheter genom att ge eleven en känsla av sammanhang (KASAM) och hoppfullt tänkande i sitt lärande diskuteras det att lärare spelar en kritisk roll för att underlätta akademiska prestationer för elever med inlärningsvårigheter. Lärarnas personliga resurser som känsla av sammanhang (KASAM) och hoppfullt tänkande, kan förutsäga självuppfattning av den kompetens och effektivitet de har för att hjälpa elever med inlärningsvårigheter att skaffa sig behövda lärande färdigheter (Levi, Einav, Raskind, Ziv & Mergalit, 2013).

I studien uttryckte en del lärare behovet av specifika färdigheter för att tillgodose elevernas särskilda behov och därmed hjälpa dem att utveckla inlärningsstrategier och stärka sina ansträngningar att utföra olika skoluppgifter. Elever med inlärningsvårigheter å andra sidan, rapporterar ofta att några lärare inte förstår svårigheterna de möter och att de är rädda för att

påpekas som de är mindre kapabla eller lata. Resultaten av studien visade att de lärare som hade specialpedagogiska kunskaper (inhämtat genom fortbildning, läsning av böcker, handledning av specialpedagoger, mm.) uttryckte högre nivåer av hoppfullt tänkande och KASAM än gruppen lärare som inte hade liknande kunskaper. De lärare som sökte specialundervisningsutbildning för att tillgodose elevernas särskilda behov, kände sig mer kompetenta i sin förmåga att undervisa elever med inlärningssvårigheter och var i allmänhet mer hoppfulla i sin förmåga att uppnå sina mål (Levi et al., 2013).

3.4.3. Skolmiljö och sin påverkan på elevernas lärande

I en studie som forskar kring sambandet mellan skolmiljö och elevernas prestationer diskuteras det att i en ständigt växande konkurrensutsatt värld önskar alla elever en hög prestationsnivå. Lärandet sker effektivt endast när en främjande miljö tillhandahålls för barn i klassrummet. Elevernas inlärningsmiljö spelar med andra ord en naturlig roll i utformningen av elevens skolkaraktär. Studien visar att det finns skillnad i skolmiljön när det gäller skolort där stadsstudenterna har större möjligheter att acklimatisera sig till stress i lärandet än landsbygdstudenterna. Detta beror på att stadslivet har en mycket stressande miljö eftersom man bor i en mekanisk och snabb livsstil som till exempel att stressa inför rusningstid eller stressa för att hinna med någon transport. Denna skyndsamma och stressande livsstil matchar i sin tur lärandets stressande miljö. Landsbygdstudenter, å andra sidan, som har en betydligt lugnare livsstil, upplever större svårigheter i att acklimatisera sig efter lärandets stressande miljö vilket ökar risken för psykisk ohälsa (Lawrence & Vimala, 2012).

I sin avhandling diskuterar Maria Warne (2013) att de betydelsefulla faktorerna för en stödande miljö för hälsa i skolan är möjlighet till delaktighet i klassrummet och i skolans arbetsmiljö, personligt stöd från lärare såväl som stöd i undervisningen, stöd från kamrater och förutsättningar för återhämtning under och efter skoldagen. Samtidigt visade resultatet att det finns skillnader mellan grupper av elever relaterat till hälsa och stöd. För att utveckla en stödande miljö för hälsa i skolan kan nya undervisningsmetoder användas för att involvera och upptäcka unika aspekter på den enskilda skolan.

3.5. Organisatoriska faktorer som grundar elevhälsans (elevvårds) arbete

I sin avhandling diskuterar Åsa Backlund (2007) att skolans elevvårdande praktik befinner sig i gränslandet mellan pedagogikens, psykologins, medicinens, och det sociala arbetsfältet.

Därför syftade hennes avhandling till att beskriva och analysera elevvårdens (elevhälsans) organisatoriska resurs och praktikarbete på skolan.

Backlunds (2007) forskningsarbete visade att det finns en stor variation i skolors resurser som grundar sig på organisatoriska och omgivande förhållanden. Skolsköterskan, till exempel, anses vara en essentiell institutionaliserad resurs där tillgängligheten för eleverna anses vara viktigt medan skolkuratorn och skolpsykologen utgör en mindre given resurs.

Avhandlingens (2007) forskningsarbete resulterade även till att upplysa om att det finns många organisatoriska faktorer som leder till ineffektivitet i elevvårdsarbete på skolan. En faktor är att elevvårdens syn på läraren som en nyckelperson inom elevvårdsarbete saknas oftast i skolan som organisation. Läraren bedöms dessutom inte att leva upp till att vara elevvårdens rådgivare. Därför beskrevs samarbete mellan elevvård och läraren som ineffektiv. En annan faktor är att specialpedagogens och speciallärarens kompetenser inte används på ett adekvat sätt på skolan där deras arbete riktar sig mot att jobba runt eleven och inte runt skolan som organisation.

3.6. Sammanfattning av tidigare forskning

De senaste åren har psykisk ohälsa blivit ett aktuellt och växande samhällsproblem. Både killar och tjejer upplever under tonårsperioden stress som härstammar från olika orsaker och uttrycks på olika sätt. Skolan spelar en väsentlig roll i tonåringars psykiska hälsa. Denna roll kan variera beroende på skolans organisatoriska arbete kring eleven. Skolan kan antingen vara en riskfaktor genom att öka elevernas stress och psykiska ohälsa eller så kan den vara en friskfaktor genom att jobba förebyggande och hälsofrämjande.

Skolans förebyggande och hälsofrämjande arbete vilar på fyra pelare. Den första är barnens perspektiv som innebär att eleven har rätt till en balans mellan skolarbetet och fritiden. Eleven har även rätt till att uttrycka åsikter kring sitt lärande som ska respekteras och implementeras i skolarbetet. Den andra pelaren är klassrumsmiljön vilket innefattar en gynnande och välkomnande miljö som bemöter elevernas olika förutsättningar och behov. Den tredje är att läraren känner sig trygg i sin yrkesroll och bidrar till elevernas trygghet genom att samtala och

skapa en bra relation med dem. Den fjärde och sista är att elevhälsoteamet bör ha en bra organisation och samverkan inom de olika yrkesrollerna i teamet samt se på läraren som en nyckelperson i EHT:ns förebyggande och hälsofrämjande arbete på skolan.

Avslutningsvis visar tidigare forskning att om det förebyggande och hälsofrämjande arbetet ska vara effektivt och fungerande så behöver eleven, läraren och EHT:n ha en känsla av sammanhang (KASAM) i deras arbete. Denna känsla av sammanhang är en kedja som bör finnas hos alla på skolan, tappar en grupp sin känsla av sammanhang så bryts kedjan.

4. Teoretisk utgångspunkt

I detta kapitel kommer studiens teoretiska utgångspunkt att redogöras. Kapitlet inleds med ett tydliggörande till val av teorier. Därefter presenteras känslan av sammanhang (KASAM) som följs av ett förtydligande till dess samband med lärandet och elevhälsa. Efter det presenteras variationsteorin. Kapitlet avslutas med en redogörelse till gemensamma riktlinjer för dessa två teorier.

4.1. Val av teori

Lotte Rienecker och Peter Jorgensen (2017) upplyser om att valet av en vetenskaplig teori inom forskningsarbetet speglar forskarens ämnesrelevanta förhållningssätt i sin undersökning. De diskuterar även om att valet av en vetenskaplig teori omfattar ”aspekter som leder till en kvalificerad och gedigen diskussion kring undersökningen av ett ämne” (s.166).

Som nämndes tidigare syftar forskningsarbetet i denna studie till att skapa kunskap om vilka utmaningar och möjligheter skolorna har i att etablera ett förebyggande och hälsofrämjande lärande. Därför vilade teorivalet på två nyckelbegrepp i studiens syftets vilka är ”hälsa” och ”lärande”. I denna studie valdes två teorier för forskningsarbetet. Den första valda teorin är KASAM som har i sitt centrala fokus att diskutera hälsan utifrån ett salutogent perspektiv dvs. förebygga och främja hälsan medan variationsteorin fokuserar på att främja lärandet.

Lotte Rienecker och Peter Jorgensen (2017) framhåller även att teorin förklarar empirin i olika sammanhang inom ett forskningsarbete. Enligt detta kommer dessa två teorier att grunda analysen för studiens resultat. Dessa två teorier kommer dessutom att vara utgångspunkten för studiens diskussion kring det förebyggande och hälsofrämjande arbetet på skolan.

4.2. Känslan av Sammanhang (KASAM)

Känslan av Sammanhang (KASAM) eller Sence of Coherence (SOC) är ett begrepp som myntades av Aaron Antonovsky (1923–1994), professor i medicinsk sociologi, under 1970 – talet. Antonovsky (2005) intresserade sig för hur 29 procent av de judiska kvinnorna överlevt samt lyckades bevara sin hälsa i koncentrationslägren under andra världskriget. Han (2005) beskrev studien av dessa kvinnor att vara en så tankeväckande livserfarenhet att han började formulera en modell som han kallar för ”den salutogenetiska modellen”. Forskningen av ”den

salutogenetiska modellen” ledde till skapandet av Antonovskys teori *känslan av sammanhang* som han publicerade i sin bok *Health, Stress and Coping* (1979) (Antonovsky, 2005).

Enligt Antonovsky (2005) är hälsa och ohälsa snarare ett spektrum som vi alla rör oss inom och det som förklarar rörelsen inom detta spektrum är en kraft som han kallar för känslan av sammanhang. Han framhåller ”att det salutogenetiska synsättet ... i riktningen mot den friska polen i dimensionen hälsa- ohälsa är en meningsfull och helt annorlunda infallsvinkel på studien av hälsa ... än det patogenetiska synsättet” (s.19).

Antonovskys (2005) utgångspunkt för sin teori är att ungefär en tredjedel och upp till hälften av den moderna samhällets befolkning vid varje given tidpunkt präglas av någon form av inre eller yttre stimuli som skapar stress. De människor som bedöms ha en bättre hälsa och kunde motstå stress, enligt Antonovsky, är de som har en hög grad KASAM. På så sätt anses KASAM alltså att vara en ny förklaring till varför samma trauma kan visa olika konsekvenser mellan individer dvs. den ena kan klara av trauman utan att förlora hälsa eller livskvalité medan den andra kan få nedbrytande konsekvenser.

Enligt KASAM:s teori finns det tre huvudsakliga begrepp som avgör människans reaktioner på ett trauma eller en sjukdom. Dessa är: begripligt, hanterbart och meningsfullt. Med begripligt menas det i vilken grad man upplever inre och yttre stimuli i att vara förnuftsmässigt. En hög grad av begriplighet innebär att man har en stabil förmåga att bedöma sin livssituation samt att man har förmågan att uppleva sina livsomständigheter som förutsägbara. Hanterbarhet handlar om i vilken utsträckning en person upplever att hen kan möta och hantera de krav som verkligheten ställer på hen utan att behöva känna sig som ett offer för omständigheterna. Med andra ord, oavsett hur svår situationen är, känner man sig trygg med att ha olika strategier för att hantera situationen. Antonovsky betraktade meningsfullhet som motivationskomponenten i KASAM. Meningsfullhet syftar på att de som har en stark KASAM är de som har en hög grad engagemang i livet och att de upplever livet att vara meningsfullt och därför blir alla problem som man stöter på i livet värda att lösa (Antonovsky, 2005).

4.2.1. KASAM och Lärande

KASAM:s delkomponenter, begripligt, hanterbart och meningsfull, främjar inte enbart hälsan utan också lärandet (Lehtinen & Lundin, 2017). Tuija Lehtinen och Jenny Lundin (2017)

diskuterar att de elever som ligger allra längst ifrån att nå grundskolans mål gör ofta det på grund av att de upplever undervisningen som obegriplig, svårhanterlig och meningslös. Skolsituationen för dessa elever upplevs svårhanterlig eftersom de gång på gång misslyckas som elever.

Den låga känslan av begriplighet och hanterbarhet går hand i hand med känslan av meningsfullhet av elevens skolsituation. ”När man lyckas få eleverna att förstå vad hen ska lära sig stärker man genom sin undervisning elevens känsla av meningsfullhet inför ämnesområdet. Att ha ett tydligt mål i sikte är avgörande för upplevelsen av meningsfullhet, även om ämnet i sig inte alltid känns meningsfullt” (Lehtinen & Lundin, 2017, s.122; se Iwarsson, 2017).

Att få eleverna att själva försöka besvara frågan om varför det är meningsfullt att lära sig är ett oerhört effektivt sätt att jobba med elevernas upplevelse av meningsfullhet av sitt lärande. Dessutom kan eleverna kanske komma med argument och idéer kring varför det inte är meningsfullt (Lehtinen & Lundin, 2017; Iwarsson, 2017).

Sammanfattningsvis kan man säga att ett begripligt lärande betyder att eleven vet vad som kommer att hända under skoldagen och vad som ska göras på lektionen. Hanterbart lärande, å andra sidan, betyder att eleven har de ”verktyg” och resurser som behövs för att klara av skolarbetet, antingen själv eller med hjälp av andra. Meningsfullt lärande, emellertid, innebär att eleven upplever lektionerna som spännande, har motivation att arbeta och kan se svårigheter som intresseväckande utmaningar (Hylander & Guvå, 2017; Lindqvist, 2017).

4.2.2. KASAM och elevhälsa

När en elev får skolarbeten som hen inte har rätt ”verktyg” eller resurser för att klara av, är det lätt hänt att eleven upplever skolan som meningslös och skolsituationen som kaotisk samt oförutsägbar. Detta leder i sin tur till en ökad risk att eleven betar sig kaotiskt och tappar motivationen i sitt lärande. Om fler elever delar samma negativa upplevelse kring skolarbetet och betar sig kaotiskt i klassrummet leder det oftast till att läraren fastnar i ett patogent perspektiv och försöker utreda problemet som något som enbart ligger hos eleven. På så sätt börjar lärarna se på situationen som olösbar vilket riskerar att även de mest duktiga och kompetenta lärarna tappar motivationen i sitt arbete. Allt detta leder till att det kan vara svårt för läraren att fokusera på främjandearbete i sin undervisning (Hylander & Guvå, 2017).

Följaktligen blir elevhälsans utmaning då att använda sina resurser och ”bistå lärare genom att göra elevernas beteende och tankar begripliga och hanterbara för lärarna så att de i sin tur kan göra skolarbetet mer begripligt, hanterbart och meningsfullt för eleverna” (Hylander & Guvå, 2017, s.25). För att kunna uppnå detta behöver elevhälsan titta på elevernas kaotiska skolsituation utifrån ett salutogent perspektiv genom att försöka hitta en förklaring till elevernas beteende inom verksamheten och inte hos själva eleven. Vad i skoltillvaron är begripligt och förutsägbart för den här eleven? Vad främjar begripligheten? Vad upplever eleven som meningsfullt och hur kan detta uppnås i skolan? (ibid.).

För att elevhälsans professioner ska lyckas med den uppgiften måste de också uppleva elevhälsoarbetet som begripligt, hanterbart och meningsfullt. Detta uppnås genom en noggrann planering och framställning där alla yrkeskategorier runt eleven ska vara medverkande i sitt förebyggande och hälsofrämjande arbete. Därför har rektorns ledarskap en oerhört viktig roll i att skapa trygghet inom elevhälsoteamet genom att lyssna på de olika professioner och göra en helhetsbedömning utifrån deras olika perspektiv (Hylander & Guvå, 2017).

4.3. Variationsteori (Learning study)

Variationsteorin är en vetenskaplig teori om lärande som är inspirerad och utvecklad från den fenomenografiska forskningsansatsen som intresserar sig för hur människor uppfattar en livsupplevelse eller ett fenomen. Enligt variationsteorin syftar alla teorier om lärande till att förklara ”lärande” som en kunskapsinhämtnings process. Dessa teorier ska också kunna tillämpas i klassrummet för att förbättra lärandet och för att förutsäga och förklara hur undervisningen påverkar vad och hur eleverna lär sig (Ling, 2014). Alla lärande teorier, framhåller Lo Ling (2014), har sina egna speciella särdrag, syften och begränsningar. Eftersom lärande i klassrummet är så komplex finns det inte en enskild teori som kan användas för att förklara alla sorters lärande. Med andra ord kommer det aldrig att finnas någon enskild teori som passar för och bemöter alla elevers individuella inlärningsbehov. Följaktligen bör undervisningen grundas på en variation av olika lärande teorier för att garantera att kunskapen når alla elever.

4.3.1. Variationsteori och lärande

Variationsteori användas för att förbättra undervisningen och lärandet i skolan för att kunna nå ett effektivt lärande. Den ”är ett redskap som hjälper läraren att planera och genomföra undervisning, med fokus på vad som ska läras. Teorin hjälper även läraren att utvärdera sin undervisning för att analysera vad som varit möjligt att lära i genomförd undervisning” (Ling, 2014, s.25). Sammantaget är teorins centrala fokus: ”vad” eleverna behöver lära sig och ”hur” innehållet kan behandlas för att det skall vara möjligt att lära. Enligt detta vilar teorin på tre centrala begrepp vilka är: Lärandeobjekt, Kritiska aspekter och Variationsmönster (ibid.).

Lärandeobjektet är teorins utgångspunkt som betonar några viktiga villkor för lärandet. Enligt variationsteorin kan man inte prata om lärande utan att först klargöra ”vad” vi lär oss. ”En lektions kvalité kan bara bedömas utifrån vilken effekt den har på elevernas lärande, och om lärandet sedan är relevant beror på det lärandeobjekt som läraren har valt” (Ling, 2014, s.77). På så sätt borde lärarens mål vara att eleverna ska lära sig så mycket som möjligt och att det ska vara så meningsfullt som möjligt. På grund av detta är lärandeobjektet dynamiskt vilket innebär att det valda lärandeobjektet kan komma att ändras under det att undervisningen pågår (ibid.).

Varje lärandeobjekt har oftast ett antal kritiska drag dvs. inslag som försvårar lärandet. Vilka de kritiska dragen är kan variera mellan olika elever som till exempel tidigare kunskaper, kulturell bakgrund, sätt att lära, mm. Ling (2014) uppmärksammar fem olika sätt som en lärare kan övervinna de olika inslag som försvårar lärandet hos eleverna. Det första är att granska läromedel och redigera innehållet utifrån klassens förutsättningar och behov. Det andra är att använda kollegialt lärande för att bygga på sina undervisnings kunskaper och erfarenheter. Det tredje är att använda elevernas feedback kring undervisningen som en guidekompass för att framgångsfrämja undervisningen. Det fjärde är att analysera bedömningsmaterial i samband med bedömningsresultat. Det femte är att utvärdera egen undervisning genom lektionsobservationer dvs. egna lektionsobservationer och andra kollegors lektionsobservationer.

Variationsmönster är alltså de olika specifika sätt för att behandla innehållet så att lärandet blir möjligt, där skillnader istället för likheter ses som mer adekvat för att skapa möjligheter till lärande av något nytt. Variationsmönster är en essentiell grund inom variationsteorin för att svara på frågan ”Varför är vissa lärare bättre än andra på att få sina elever att lära sig?

Även om lärande miljöer kännetecknas av hög standard och modern teknik, och lärarna är vänliga, professionella och omtänksamma samtidigt som eleverna är högmotiverade är det inte särskilt troligt att någon lär sig något om inte läraren hjälper till att hitta ett adekvat variationsmönster och gör dessa synliga för eleverna när lärandeobjektet är komplext och svårt (Ling, 2014).

4.4. Gemensamma riktlinjer

Sammanfattningsvis kan man säga att trots skillnader i teoretiskt ursprung och forskningsgrundprinciper har KASAM och variationsteori många gemensamma riktlinjer i sin teoretiska uppbyggnad och forskningsarbete kring lärandet. Den första riktlinjen är att KASAM och variationsteori tittar på lärandet utifrån ett salutogent perspektiv. Båda teorierna syftar till att finna hälsofrämjande och framgångssyftande undervisningsformer som främjar lärandet och psykisk hälsa. Målet i båda teorierna är att sätta grunder till de faktorer som leder till ett förebyggande och hälsofrämjande lärande.

Den andra riktlinjen är att båda teorierna bygger på att utveckla lärandet genom att grunda sitt arbete på att undersöka individers erfarenheter kring sitt lärande. Forskningsarbete inom KASAM och variationsteori har i sitt syfte att kartlägga barriär faktorer inom individernas lärande och förbygga dem samt kartlägga vilka lärande potentialer som dessa individer har att bygga på. Målet för detta är att skapa en bättre hälsa inom samhället.

Den tredje riktlinjen är att båda teorierna tittar på tre komponenter som lärande utvecklingsfaktorer. De tre komponenterna enligt KASAM är begripligt, hanterbart och meningsfullt och enligt variationsteori är lärandeobjekt, kritiska drag och variationsmönster. Oavsett benämningar motsvarar dessa tre komponenter tre viktiga didaktiska pelare som en bra och välfunnen undervisning vilar på som är ”Vad”, ”Hur” och ”Varför”.

Enligt båda teorier är undervisningen en lärandeprocess som handlar om att någon behöver lära en eller flera individer något. Med ”Vad” menas därför ett visst ämnesinnehåll eller ett visst stoff som väljs för att läras ut. Inom klassrumssammanhang innebär detta: Vad undervisningen ska handla om? Vad eleverna ska rikta sin uppmärksamhet mot och bearbeta? Vilket innehåll bearbetas och hur överensstämmer detta med det planerade innehållet?” ”Hur” frågan, emellertid, riktar uppmärksamheten mot undervisningsprocessen dvs. ”hur ska innehållet behandlas för att lärandemålet ska nås? Hur fungerar de metoder som används?”. När det gäller ”Varför” frågan gäller det ”syftet eller motivet med de mål det innehåll och de metoder

man väljer. Målen handlar om vilket lärande man vill att undervisningen ska leda till i form av kunskaper och personlig utveckling för eleven” (Lindström & Pennlert, 2019, s.28)

I förhållandet mellan undervisning och lärande är det inte orsak och verkan som styr utan istället det som gjorts möjligt under lektionen. Därför måste undervisning vara en medveten handling som syftar till att skapa struktur (Ling, 2014). Här understryks vikten av det specialpedagogiska kunskapsområdet i att utveckla lärmiljöer utifrån behov och förutsättningar. ”Ledorden medverka, delta och samverka” inom det specialpedagogiska arbetet ”tydliggör hur viktigt det är att specialpedagogen tillsammans med övrig personal möter behoven hos alla barn och elever” (Lindqvist, 2017, s.17).

5. Metod

I detta kapitel kommer val av metod att presenteras, insamling av empirisk information samt hur materialet har analyserats. Undersökningens urval och genomförande kommer att beskrivas och därefter kommer studiens validitets- och trovärdighetsaspekter att diskuteras. Kapitlet kommer att avslutas med redogörelse av forskningens etiska förhållningssätt och de etiska krav som varit aktuella.

5.1.Fenomenografisk didaktik

Undersökningens metod för denna studie är inspirerad av fenomenografi. Fenomenografien är en forskningsansats som, inom främst pedagogisk och didaktisk forskning, förutsätter att det finns företeelser i världen som har olika innebörd för olika människor. Genom att använda halvstrukturerade (semistrukturerade) intervjuer analyseras och beskrivas människors sätt att uppfatta sin omvärld (Dahlgren & Johansson, 2019). För den skull var fenomenografisk didaktik en adekvat metod för att kartlägga vilka faktorer som förutsätter sambandet mellan lärandet och psykisk ohälsa.

Det fenomenografiska didaktiska synsättet emellertid utforskar ett brett fält av pedagogiska områden inom vitt skilda undervisningsämnen. Detta synsätt syftar till att all ”erfarenhet, där komponenter i undervisningsvardagen som normalt är osynliga, men som aktivt inverkar och bildar själva förutsättningen för undervisning och inläring, skall göras synliga” (Krokmark, 2007, s.39). Med andra ord tar fenomenografisk didaktik den konkreta skolvardagen som sitt primära fokus genom att undersöka skolaktörernas; elevernas, lärarnas, läromedlens, läroplanens etc uppfattningar av skilda undervisningsinnehåll (ibid.).

Tomas Krokmark (2007) framhåller att ansatsen inom fenomenografisk didaktik tar sin egentliga utgångspunkt i den lärande människan. Lärandet som en aktivitet betecknas av att någon vill lära en person eller en grupp genom att välja en tydlig och ett medvetet innehåll, tydliga och medvetna pedagogiska metoder samt precisera en tydlig och ett medvetet mål för lärandet (Lindström & Pennlert, 2019). Detta innebär att fenomenologisk didaktik intresserar sig i de centrala didaktiska begreppen; vad, hur och varför (Krokmark 2007; Lindström & Pennlert, 2019).

Krokmark (2007) påpekar att när vi undervisar har vi alltid en uppfattning av ”vad” som är innehållsligt viktigt och betydelsebärande. Ett innehåll som är hanterat på ett kvalitativt sätt förutsätter på så vis att ”hur-aspekten” blir en integrerad del av vad-aspekten. Med andra ord,

valet av ett visst undervisningsinnehåll förutsätter att man väljer den adekvata undervisningsmetod(er) som möter olikheter i människors intellektuella kapacitet. I fenomenografisk didaktik utnyttjas även ”*varför*-aspekten för att förstå hur skolan skall välja undervisningsinnehåll så att den enskilde eleven skall kunna utveckla allt bättre uppfattningar av innehållet” (Kroksmark, 2007, s.41). Denna distinktion, upplyser Kroksmark (2007), är en av de mest avgörande för den fenomenografiska didaktiken.

”Vad-aspekten i sin tur håller alltid en implicit *varför*-aspekt som motsvarar motivet, den kvalitativa legitimiteten för att undervisningen skall välja ett visst innehåll framför ett annat” (ibid., s.41). Enligt detta är valet av innehåll (*vad*) en viktig grund som förutsätter en framgångsrik lärandeprocess. Fenomenografins intresse i en framgångsrik lärandeprocess ledde, på senare år, till utveckling av en undervisningsteori som kallas för variationsteorin (Dahlgren & Joansson, 2019). En fenomenografisk teoretisk utveckling emellertid, utvidgar inte enbart de didaktiska utan även de psykologiska avgränsningarna genom att ta en teoretisk utgångspunkt i elev- och lärartänkande, kroppen och känslan. Inom inlärningspsykologin frågar man sig ofta *varför* vissa barn lyckas bättre än andra i skolan? (Kroksmark, 2007).

Avslutningsvis kan man säga att fenomenografisk didaktik erbjuder en grundlig utveckling av, dels fenomenografien och dels av didaktisk forskning med elevtänkande och känslan som huvudmotiv i forskningsprojektet.

5.1.2. Fenomenografisk didaktikens induktiva förhållningsätt

Flik (2014) upplyser om att en induktiv kvalitativ analys kan rymma olika syften bland annat att beskriva ett fenomen mer eller mindre detaljerat. Ett fenomen i detta sammanhang kan alltså vara sociala situationer där fokus ligger på subjektiva erfarenheter (Fejes & Thornberg, 2019). Den Fenomenografiska didaktikens induktiva tillträde till människors uppfattningar går främst via människans språkliga uttryck. Därför har denna metod framförallt utnyttjat intervjun som medel för att kartlägga dessa uppfattningar. Intervjun emellertid kännetecknas av en öppen frågemetod som innebär att målet med intervjun är att avtäckta informanternas sätt att avgränsa och behandla ett visst innehåll (Kroksmark, 2007; Eriksson- Zetterquist & Ahrne, 2015).

De fenomenografiska didaktiska intervjuer som nämndes ovan, är halvstrukturerade och tematiska vilket innebär att intervjuguiden innehåller ett mindre antal frågor av öppen

karaktär, dvs. det erbjuds inga svarsalternativ. Därför är det särskilt viktigt att den som intervjuar får ett så omfattande och uttömmande svar som möjligt genom att använda en teknik som kallas ”probing”. Denna innebär att intervjuaren kan ställa följande frågor av typen ”hur menar du?” eller ”kan du utveckla ditt svar lite mer”. Icke verbala probing såsom nicka eller humma kan likväl många gånger vara ett sätt att få informanten att utveckla sitt svar (Kroksmark, 2007; Dahlgren & Joansson, 2019).

5.1.3. Relation till syfte och teori

Cato Björndal (2005) diskuterar att det inte finns en metod som är bättre än någon annan. Att välja en metod vilar i stort sett på vilken metod som passar bäst eller är mest ändamålsenlig. Framförallt väljer man metod utifrån den problemformulering man vill ha besvarad, vilka resurser som finns tillgängliga (tex. tid och ekonomi) och eventuellt hur pass stor erfarenhet man har av vissa metoder. Därför ansåg jag att fenomenografisk didaktik kommer att vara en fruktbar och givande metod i mitt forskningsarbete för dess genuina fokus i lärandet och dess psykologiska påverkan på människor. I likhet med KASAM och variationsteori intresserar fenomenografisk didaktik sig, utifrån ett salutogent perspektiv, i att undersöka tre viktiga didaktiska frågor som förutsätter ett förebyggande och hälsofrämjande lärande som är ”vad”, ”hur” och ”varför”. Enligt detta förutsätter fenomenografisk didaktik en adekvat forskningsmetod som besvarar studiens syfte och teoretiskutgångspunkt.

5.2. Urval

Urval av informanter till denna studie utgick från en kombination av två urvalsprinciper. Den första bygger på Ulla Eriksson- Zetterquist och Göran Ahrnes (2015) upplysning om att den ”forskningsfråga som man har är helt avgörande för vilken grupp eller vilka grupper av människor som man är intresserad av att intervjua” (s.39). Som nämndes tidigare (kapitel 1) uppmärksammas ökning i psykisk ohälsa mest mellan tonårsskolbarn, dvs. barn mellan 12–15 år och därför är det oerhört viktigt att skolan jobbar förebyggande och hälsofrämjande. Förden-skull valdes lärare, rektorer, och personal inom EHT på högstadiet som informanter.

Den andra urvalsprincipen utgår från Lars Dahlgren och Kristina Joansson (2019) som framhåller att ”om vi ökar antalet försökspersoner eller väljer en helt annan undersökningsgrupp än i det första fallet kan antalet uppfattningar mycket väl utökas” (s.180). Peter Svensson och

Göran Ahrne (2015) betonar även att genom ”att laborera med likheter och olikheter i de olika miljöer man undersöker blir det möjligt att undersöka för vilka förhållanden studiens resultat gäller” (s.23). Utifrån detta var tanken från början att intervjua lärare och EHT personal från två skolor för att därefter kunna jämföra och upptäcka likheter och skillnader kring deras förebyggande och hälsofrämjande arbete på skolan. Ett missivbrev skickades till två skolor som valde att vara med på studien.

På grund av den rådande situationen av coronaviruset valde en av skolorna att inte ta emot besök och personalen ville inte ens ställa upp på en telefonintervju. På den andra skolan emellertid lyckades jag genomföra de planerade intervjuer, dels fysiskt dels via telefon. Även där var inte uppdraget lätt när många intervjuer ombokades på grund av sjukdom, VAB och arbetsbelastning under coronavirustiden. Därför valde jag att utöka antal informanter från 8 personer (enligt rekommendationerna) till 11 personer för att uppnå en bättre kvalitet på studiens resultat. Ökningen skedde genom att intervjua egna kontakter som jobbar inom högstadiet. Personerna som intervjuades var två högstadielärare, två specialpedagoger, en speciallärare, en kurator, tre elevsamordnare³, och två rektorer.

5.3. Genomförande

Av 11 intervjuer var två fysiska och resten telefonintervjuer. Den första fysiska intervjun var en gruppintervju med tre elevsamordnare som jobbar med olika ÅK alltså ÅK7-8-9. Intervjun ägde rum i deras arbetsrum där det var ett bra intervjuklimat som ledde till ett bra flyt i samtalet. Den andra fysiska intervjun var med en lärare och intervjun ägde rum i personalrummet. Intervjuklimatet var störande då några personal gick in i rummet för att hämta kaffe eller gå på toa vilket var en distraherande faktor under samtalet. En person valde även att ställa en fråga till den intervjuade läraren mitt i intervjun.

Resten var telefonintervjuer. Vissa personer satt på sina kontor och vissa intervjuades hemifrån. Intervjun med specialpedagogerna var även en gruppintervju. Trots att specialpedagogerna satt på sina kontor kunde klimatet beskrivas som distraherande då intervjun stördes några gånger av folk som knackade på för att ställa en fråga eller lämna ett papper. Klimatet i resten av telefonintervjuerna var för övrigt bra och samtalen hade bra flyt.

³ Elevsamordnare/socialpedagog är ett nytt myntat yrke som många skolor började implantera i sina verksamheter för att utöka hälsofrämjande arbete kring en elev. Deras uppdrag ersätter mentors uppdrag i deras vägledanderoll och målet även är att öka samsyn kring elevernas svårigheter inom skolan.

Det är viktigt att notera att en telefonintervju rymmer för- och nackdelar. En fördel kan främst vara en möjlighet till tidsbesparande för intervjuarna. Nackdelen med telefonintervju emellertid är att den kräver mer förberedelser från intervjuarens sida så att samtalet inte stannar av. Dessutom är telefonintervjuer oftast formella och lämpar sig sämre när man vill fånga in och finna i en viss social miljö eller grupp av människor. Möjligheten till icke-verbala probs blir även sämre och i en telefongruppintervju kan ljudkvalitén i inspelningen påverkas negativt (Eriksson- Zetterquist & Ahrne, 2015). Avslutningsvis vill jag säga att även om intervjuer planeras noggrant finns det en rad aspekter i en intervju som man inte kan förbereda för eller kontrollera (ibid.).

5.4. Databearbetning och analysmetod

Databearbetning och empirianalys grundade sig på Dahlgren och Joansson (2019) upplysning om att ”i språkligt avseende kan en uppfattning uttrycks på många olika sätt, och häri ligger den kanske den största utmaningen för den som vill söka förstå någon annans sätt att förstå sin omvärld” (s.183). Därför är det av stor betydelse, efter att spela in fenomenografiska intervjuer, att sedan skriva ut dem i sin helhet. För att analysarbetet ska kunna göras på ett grundligt och tillbörligt sätt, är det viktigt att ljudbanden transkriberas ord för ord, paus för paus, så nära talspråket som möjligt.

Analysen av de förtextade intervjuerna i denna studie följde den fenomenografiska analysmodellen (Dahlgren & Johansson, 2019):

- Steg 1-Att bekanta sig med materialet: I detta steg sätter forskaren sig med intervjuernas transkribering och läser dem om och om igen tills forskaren känner sig tillräckligt bekant med materialet.
- Steg 2-Kondensation: Här startar forskaren analysen genom att försöka skilja ut de mest signifikanta och betydelsefulla uttalanden. Efter att klippa ut passager eller stycken i intervjuerna grupperar forskaren dem rent fysiskt för att få en tydligare överblick över de olika grupper man funnit.
- Steg 3-Jämförelse: Här försöker forskaren hitta likheter och skillnader inom sin empiri. För att kunna upptäcka likheter så är det av betydelse att försöka se igenom ytliga skillnader.

- Steg 4-Gruppering: Här grupperas nu de funna skillnaderna och likheterna i de passage eller stycken som forskaren har samlat (steg 3). Efteråt försöker forskaren relatera dessa till varandra.
- Steg 5-Artikulera kategorierna: Här artikuleras kategorierna genom att lägga likheterna i fokus och försöka finna essensen i de olika kategorierna. Utmaningen i detta steg ligger i att forskaren bestämmer sig för var gränserna mellan de olika uppfattningarna ska dras utan att behöva etablera en ny kategori.
- Steg 6-Namnge kategorierna: Genom att namnge kategorierna tydliggör forskaren kategoriernas innehåll och möjligtvis skillnader i de studerades motiv.
- Steg 7-Konstrastiv fas: Här är det viktigt att kontrollera alla passager och se om de skulle kunna få plats i mer än en kategori. Genom att jämföra de med varandra kan forskaren se om passagerna ryms inom fler än en kategori.

Efter allt detta arbete får man ett resultat som inom fenomenografi kallas för ”utfallsrum” (Dahlgren & Johansson, 2019). I och med att denna studie är inspirerad av fenomenografi följdes inte dessa sju steg med samma proportionalitet och betoning som i empirins analys. För att kunna undersöka informanternas uppfattningar kring lärandet utmaningar och möjligheter i det förebyggande och hälsofrämjande arbete på skolan var det av stor betydelse att jobba noggrant med steg 1 och 2. Som nämndes ovan syftar inte denna studie till att hitta variation (dvs. likheter och olikheter) i informanternas uppfattningar därför syftade arbetet med steg 3 och 4 till att enbart hitta vilka uppfattningar som finns. Efter det följdes steg 5,6 och 7 för att gruppera dessa uppfattningar och kategorisera dem.

5.5. Validitet, trovärdighet och generaliserbarhet

Validitet, trovärdighet och generaliserbarhet är tre viktiga begrepp som bygger på och förutsätter varandra inom forskningsarbete. Forskningen måste vara trovärdig för att få verkan både i forskningsvärlden och i det omgivande samhället. Trovärdighet är speciellt viktig för just kvalitativ forskning eftersom den är empirisk underbyggd dvs. den gör anspråk på vetenskapliga undersökningar och inte gissningar eller spekulationer (Ahrne & Svensson, 2015).

Validitet och trovärdighet i denna studie vilar på en del grundprinciper som Svensson och Ahrne (2015) upplyser om. De diskuterar att en egenskap hos bra forskning är att den är möjlig att diskutera och kritisera. Det är dessutom viktigt att forskaren tydligt redogör forskningsprocessen för läsaren så att hen kan ta del av hur forskaren har tänkt och resonerat sitt arbete. Triangulering är en annan grundprincip som validitet och trovärdighet i denna studie vilar på. Med triangeln menas att forskaren kombinerar tre (och ibland mindre) olika metoder, typer av data, teoretiska perspektiv för att studera ett och samma fenomen. Triangulering i denna studie utformar sig i valet av två teorier (dvs. KASAM och variationsteori) som grundar empiris analysarbete och diskussionen.

Generaliserbarhet i denna studie emellertid kan inte nås genom överföring av forskningsresultat i tid och rum utan det nås via överföring av studiens resultat på andra personer eller sociala miljöer som i något avseende liknar dem man studerade i sitt projekt (Svensson & Ahrne, 2015). Kroksmark (2007) diskuterar att fenomenografins vad- och hurvarför aspekter är kontextuellt betingade dvs. att varje innehåll förekommer i ett sammanhang som är tidsligt, rumsligt, socialt och kausalt beroende. Trots detta kan man kartlägga ett mönster som andra personer inom samma undersökta miljö kan identifiera sig med eller dra nytta av.

5.6. Etiska överväganden

En intervjuundersökning är en moralisk handling i vilken de moraliska frågorna gäller såväl medlen som målet för en intervjuundersökning. ”Den mänskliga interaktionen i intervjun påverkar intervjupersonen, den kunskap som produceras genom en intervjuundersökning påverkar vår förståelse av mänskliga villkor. Följaktligen är intervjuforskning genomstyrd av moraliska och etiska frågor” (Kavle & Brinkmann, 2014, s. 97–8).

Intervjuundersökning rymmer etiska frågor vid de sju forskningsstadierna. Den första är *tematisering* som innebär att forskaren bör överväga syftet med sin undersökning efter i vilken mån den förbättrar den undersökta mänskliga situation. Den andra är *planering* som innebär att forskaren sätter sig i sådana grundläggande individskyddskravet såsom GDPR (2018) och Forskningsetiska principer (1990) dvs. informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet, nyttjandekravet (Kavle & Brinkmann, 2014). Den tredje är *intervjusituationen* som innebär att försäkra att intervjun inte påverkar deltagarna negativt genom att till exempel skapa stress under intervjun eller förändra deras själv uppfattning. Den

fjärde är *utskrift* där forskaren måste försäkra att den utskrivna texten är lojal mot intervjupersonernas muntliga uttalanden (ibid.).

Analys är den femte etisk frågan som diskuterar hur djupt intervjuerna ska analyseras samt om intervjupersonerna ska ha inflytande över hur deras uttalanden tolkas. Den sjätte är *verifiering* där forskaren är skyldiga att redovisa kunskap som är verifierad och säkrad så långt som möjligt. Den sista är *rapportering* där forskaren överväger vilka konsekvenser den publicerade undersökning kommer att ha på intervjupersonerna (Kavle & Brinkmann, 2014).

6. Resultat (Utfallsrum)

I det här kapitlet kommer studiens resultat (utfallsrum) att redovisas. Som nämndes ovan syftar denna studie till att skapa kunskap om vilka utmaningar och möjligheter skolorna har i att etablera ett förebyggande och hälsofrämjande lärande. Dessa utmaningar och möjligheter kommer att kategoriseras och analyseras i detta kapitel utifrån frågeställningarnas tre perspektiv dvs. det organisatoriska perspektivet, det pedagogiska perspektivet och barns perspektiv. Analyseringen av data kategoriserade sig även på de sju steg av den fenomenografiska analysmodellen som nämndes ovan i kapitel 5. Under analys- och kategorisering av empiri var det även viktigt att titta på utmaningar och möjligheter i det förebyggande och hälsofrämjande arbete utifrån studiens teorier dvs. KASAM och variationsteori.

I och med att informanterna jobbar inom olika skolor kommer resultaten att redovisas tematisk. Med andra ord kommer uppfattningar att redovisas utifrån informanternas individuella erfarenheter och inte jämförelser mellan organisationer. Här är det viktigt att uppmärksamma att informanterna kommer att refereras till enligt deras yrkesroll, dels för att följa studiens etiska riktlinjer i att skydda informanternas identitet, dels för att det inte finns ett behov enligt studiens ändamål att använda ett personligt namn (såsom Lisa eller Adam). Det är likväl viktigt att uppmärksamma att siffror kommer att läggas framför de olika yrkesrollerna som till exempel lärare 1, lärare 2, rektor 1, rektor 2, osv. Dessa siffror syftar enbart på att urskilja åsikter till de personer som tillhör samma yrkesgrupp och det har inget samband med deras identitet eller arbetsplats.

6.1. Det organisatoriska perspektivet

Studiens första frågeställning var: Hur beskriver elevhälsoteamet sitt arbete kring ett förebyggande och hälsofrämjande lärande? Här kommer resultatets redovisning till denna frågeställning.

6.1.1. Ett mångprofessionellt team

Här beskriver elevhälsoteamet sitt arbete som ett mångprofessionellt team och vilka organisatoriska funktioner deras yrkesroller uppfyller på skolarbetet.

Rektor 1 och 2, Specialpedagogerna och alla tre elevsamordnare tycker att vikten med elevhälsoteamet ligger i att personal med olika professioner och kompetenser sitter tillsammans. De framhåller att elevens välmående och svårigheter i lärandet kan bero på olika orsaker. Därför kan tips som kommer från de olika yrkesrollernas perspektiv bidra till en djupare analys för situationen kring eleven. Rektor 2 upplyser även om att hen har fått stor nytta av att jobba med EHT:n. Hen kunde dels få hjälp och stöttning i sitt ledarskap med att kartlägga de åtgärder som behöver tas inom organisationen, samt bolla svåra frågor som ligger utanför hens kompetenser för att fatta ”klokare beslut kring vissa elevärande” (Rektor 2).

Rektor 2 betonar även att elevhälsoteamets uppdrag inte enbart är att jobba kring eleven utan de bidrar även till utvecklingen på skolan. Hen diskuterar att utvecklingsvisionen kommer först och främst från EHT:n och inte rektorn själv:

Rektorns roll är att lyfta upp utvecklingsfrågor men det är EHT:ns uppdrag att komma med kartläggning över situationen, upplysa om vilka styrkor och hinder som finns i nuläget samt måla en bild av ett önskat läge. Det är rektorns roll att strukturera arbetet kring målet. Ingen rektor leder en vision på egen hand, det är inte så det fungerar (Rektor 2).

En tydlig vision inom skolutvecklingen, understryker rektor 2, bör även implementera lärarens bild av skolsituationen. Därför är det ”väldigt viktig att strukturera om arbetet på skolan så att det blir rätt informationsflöde” (Rektor 2).

I likhet med rektor 2 betonar elevsamordnare 2 att ”allt i skolarbetet är som ett pärlhalsband där ansvarsfördelningen bygger på varandra inom de olika yrkesgrupperna på skolan” (Elevsamordnare 2). Elevsamordnare 3 emellertid bekräftar vikten av omstrukturering i skolarbetet för att bygga på en bättre kvalitet i EHT:ns arbete. Detta lyfter hen upp i ett exempel där rektorn på skolan valde att implementera elevsamordnare inom EHT:n trots att detta inte är direktivet inom skollagen: ”Vi är de som är verksamma på golvet, vi är de ögon och öron som kan förmedla lärare och elever. Vi är den länk som jobbar kring eleven och länkar EHT:n, hemmet och skolan” (Elevsamordnare 3). Att utveckla EHT:ns arbete vilar inte enbart på att jobba inom skolan som organisation utan det kräver samarbete med andra myndigheter såsom BUP, logoped, mm., upplyser elevsamordnare 1.

6.1.2. Att jobba förebyggande och hälsofrämjande

Här redovisas elevhälsoteamets beskrivning av deras uppfattningar kring det förebyggande och hälsofrämjande arbete på skolan dvs. var börjar det? Hur bör man tänka kring det? Vilka förutsättningar behöver man ha? Osv.

Alla mina 11 informanter är eniga om att det förebyggande och hälsofrämjande arbetet börjar i klassrummet och att läraren har en essentiell roll i detta. Rektor 2 till exempel diskuterar att det hälsofrämjande arbetet i klassrummet ”rymmer framförhållning och förutsägbarhet. Det är dock väldigt viktigt att precisera arbetsområde, mål och metod. Eleven måste ha en bra orientering i sitt lärande, inom det som kommer att ske under lektionen och de lektioner som kommer efter” (Rektor 2). Lärare 2 betonar emellertid att ”förebyggande och hälsofrämjande arbete på skolan bör ligga i att utveckla lärarens kompetenser och inte i att jobba runt ett antal elever dvs. att lämna speciallärarrollen och hålla oss till den specialpedagogiska” (Lärare 2). På det sättet ”kommer man att nå större måluppfyllelse, inkludering och bemöta eleverna i deras behov” (Lärare 2). Lärare 1 diskuterar också ”att hälsofrämjande arbete är att undvika att bygga någon undervisning som eleven inte kan ta till sig och på det sättet förebygger man att skapa en stressande miljö” (Lärare 1).

I likhet med allt ovan upplyser specialpedagogerna att förebyggande och hälsofrämjande arbete rymmer alla anpassningar som tillämpas i klassrummet så att alla elever, även de som man inte hade tänkt på, kan gynnas av dessa anpassningar. Därför är det av stor betydelse att undersöka undervisningsmiljön dvs. den pedagogiska och den fysiska. Det är dessutom av stor betydelse att eleverna håller en balans mellan plugg och sin fritid inom och utanför skolan, framhåller specialpedagogerna. På samma spår diskuterar specialläraren vikten av att undersöka och stödja verksamheten i sin helhet och inte enbart titta på individuella elever. Specialläraren betonar också att varken hen eller ”specialpedagoger har svar på alla frågor och kan inte alltid hitta en lösning till alla problem men genom samtal med läraren så kan man bolla tankar och tillsammans reflektera kring vissa situationer som leder till att man får nya tankar för att utveckla undervisningen” (Speciallärare).

Specialläraren upplyser också om att en tydlig vision om ett förebyggande och hälsofrämjande arbete på skolan bör inkludera barnets syn, föräldrarnas syn, övriga personalens syn och psykologiska sociala omständigheter på skolan. Hen upplyser även om att förebyggande och hälsofrämjande arbete i elevhälsan *bygger* ”på att alla åtgärder som tas och frågor som diskuteras ska vara för elevens bästa och inte organisationens eller

personalens bästa” (Speciallärare). Det är likväl viktig att ledningen har en stödjande roll i att hjälpa EHT:n att genomföra de beslut som fattas kring eleven.

6.1.3. Möjligheter och hinder

I den här delen följer en beskrivning av de olika möjligheterna och hindren inom elevhälsoteamets förebyggande och hälsofrämjande arbete dvs. vilka utmaningar som finns och hur man kan undanröja dessa utmaningar. Här är det viktigt att notera att det inte var lätt att särskilja möjligheter och hinder för att de tittas på från olika synvinklar av de olika yrkesgrupper på skolan. Till exempel det som rektorn ser som en möjlighet ser elevhälsoteamet som ett hinder eller tvärtom.

Krisåtgärder eller ”brandkårsarbete” upplever specialpedagogerna som ett stort hinder i deras hälsofrämjande arbete. Båda specialpedagogerna diskuterar att deras roll är att jobba med skolutveckling och höja kvaliteten på undervisningen så att den passar fler elever.

”Verkligheten som de hamnade i blev att jobba kring ett antal elever, jobba mycket administrativt med att skriva åtgärdsprogram och dokumentationer samt delta i olika möten” (Specialpedagog 1). Därför var de tvungna att helt och hållet lägga utvecklingsarbetet åt sidan: ”Vi jobbar med åtgärdande arbete här. Det är inte så mycket förebyggande och främjande som man skulle önska” (Specialpedagog 1). Specialpedagog 1 diskuterar att många elevproblem landar på skolan att ta hand om och med begränsade resurser blir det brist på kvalitet i arbetet kring eleven. För att skolan ska lyckas med sitt uppdrag måste skolan samarbeta med hemmet och andra organisationer i samhället kring eleven.

Ett annat hinder som specialpedagogerna och specialläraren lyfter upp är brist på kommunikation och samverkan i att jobba kring elever. Specialpedagogerna och specialläraren tycker att det alltid finns någon form av rädsla eller försiktighet för förändring hos vissa lärare som leder till spänningsfält i arbetet kring vissa elever. Det som kan bidra till att undanröja detta spänningsfält i relationen mellan specialpedagogen/specialläraren och lärarna är stöd från rektorn som man oftast inte får. Med andra ord känner specialpedagogiska/speciallärare kompetenser att de oftast saknar mandat att genomföra sitt arbete vilket i sin tur leder till frustration och i vissa fall att man tappat motivation i sitt arbete: ”Det är självklart viktigt med en gemensam vision men det är lika viktigt att man ska ha utrymme för att genomföra det. När man känner att det som man säger inte lyssnas på så kommer man att tappa motivation till att fortsätta, ge upp, och bli långt ifrån den ideala bilden

som man önskar sig” upplyser specialläraren. Spänningsfält känner även kuratorn i sitt arbete kring vissa elevsituationer: ”Det är inte alltid man når fram när situationen är infekterad mellan läraren och eleven. Vissa lärare är mottagliga medan andra kan gå till försvar” (Speciallärare).

Dålig förberedelse inför EHT:ns möte och dålig planering för skolans frirum är ett annat hinder som specialpedagoger och elevsamordnare upplyser om: ”Vi förbereder oss alldeles för dåligt, många punkter som tas upp kan vara rena informationspunkter, mötet styrs dåligt och är oorganiserat” (specialpedagog). ”Vi är inte effektiva som EHT grupp. Vi behöver ha mycket tydligare tankar kring hur dagordningen ska se ut, ha mer strukturerade ögon och effektivitet” (elevsamordnare 3); ”Ibland kan det gå flera veckor innan elever tas upp” (elevsamordnare 1). ”Ju längre tid det tar för att fatta åtgärdande beslut desto större chans är det att tappa fler och fler elever” (speciallärare). Effektivitet i att utnyttja skolans frirum och mer effektivitet och engagemang i arbetet kan leda till hälsofrämjande arbete även med begränsade resurser diskuterar specialpedagog 1.

Specialläraren förklarar att hinder i det hälsofrämjande arbetet ”vilar inte på att rektorerna inte vill men ibland har de andra planer eller finns det andra organisatoriska faktorer som bromsar utvecklingsarbetet på skolan” (Speciallärare). Den här bilden bekräftar elevsamordnare 2: ”det är inte lätt att planera bra pedagogik. Det är inte så roligt att vara rektor heller för att man inte har fria händer” (Elevsamordnare 2). Rektor 1 instämmer att bekymret är att akuta saker alltid dyker upp och sätter käppar i hjulet för att utveckla arbetet på skolan (Rektor 1). Hen diskuterar vidare att

Det handlar om vilket arv man får som rektor när man kommer in till skolan, vilka resurser som finns, hur många lösa trådar som man behöver knyta ihop, vad det är för kultur man har på skolan, vilka utmaningar man har, hur många år man jobbar på samma ställe. Det är en balansgång mellan vad som är viktig nu och vad som kan vänta till senare. Ibland är det för många saker som man behöver handskas med så små ärenden utvecklas till större ärenden och brandsläckningen tar aldrig slut. Som rektor på en kommunal skola så har man inte alltid fria händer att jobba med. Det är oftast andra faktorer som styr och på grund av de olika möten som man behöver vara med i hit och dit så blir det svårt att hitta tid för kartläggning och reflektioner (rektor 1).

Rektor 2 emellertid tycker att med omstrukturering i skolan kan man undanröja alla hinder som rektor 1 lyfte upp. Rektor 2 betonar vikten av att lyfta blicken från det man står i och kasta blicken framåt för att kunna jobba förebyggande och hälsofrämjande. Han betonar att alla ”andra yrkesgrupper har en väsentlig roll i att vara rektorns högra arm kring utvecklingen på skolan. Alla på skolan är ledare och alla måste ta ansvar för sin ledande roll” (Rektor 2).

Professioner på EHT har ansvar på sig att bygga en gemensam bild kring vilka förutsättningar och behov som finns på skolan och presentera dessa till rektorn. ”Utvärdering är en del av kvalitetsarbetet. Man måste strukturera om arbetet på skolan så att det ska fungera. Det är en väldigt viktig grund i ett hälsofrämjande lärande att man inte jobbar problemlösande på individnivå utan det är lika viktig att ha en vision kring det arbetet man gör” (Rektor 2).

6.1.3. Sammanfattning

Elevhälsoteamet etablerar en viktig grund till det förebyggande och hälsofrämjande arbetet på skolan. Vikten av EHT ligger i att olika personer med olika kompetenser diskuterar elevärende från olika perspektiv vilket i sin tur kan leda till en djupare analys av dessa ärenden. Förebyggande och hälsofrämjande arbete börjar emellertid i klassrummet när alla elever gynnas av en undervisning som bemöter elevernas olikheter. Här har den specialpedagogiska professionen en viktig roll i att stödja lärarna i deras yrkesroll genom att undanröja utmaningar i undervisningen samt hjälpa lärarna att hitta adekvata undervisningsformer som gynnar alla elever i klassrummet.

Elevhälsoteamets förebyggande och hälsofrämjande arbete på skolan kan dock bromsas av olika organisatoriska hinder. Brist på samarbete mellan skolan och andra myndigheter såsom socialtjänsten eller BUP kan leda till att ansvaret blir större på skolan. På så sätt blir elevhälsoteamet tvungen att jobba krisåtgärdande istället för hälsofrämjande. Detta krisåtgärdande arbete visar sin påverkan på den hälsofrämjande arbetskvalitén på skolan. Ett annat hinder inom elevhälsoteamets förebyggande och hälsofrämjande arbete på skolan är brist på ett gemensamt mål och en vision kring detta arbete. Oenighet i mål och vision leder till att de olika yrkesgrupperna som jobbar kring eleven på skolan anammar olika arbetsformer som kostar skolan som organisation extra tid, kraft och resurser. Här har återigen den specialpedagogiska professionen en viktig organisatorisk roll i att bygga på ett adekvat hälsofrämjande mål och vision på skolan genom en tydlig kartläggning till de pedagogiska utmaningarna på skolan. Denna kartläggning lägger grund för ledningens strukturering av utvecklingsplanen. Avslutningsvis kan sägas att rektorn på skolan har en betydande roll i att öka möjligheter och undanröja hinder inom det förebyggande och hälsofrämjande arbetet på skolan.

6.2. Det pedagogiska perspektivet

Här kommer resultatet till studiens andra frågeställning att redovisas: Hur beskriver pedagoger och elevhälsoteamet elevers svårigheter i sin klassrumsmiljö och vilka stödinsatser får eleverna för att undanröja dessa svårigheter.

6.2.1. Lärandet mellan positiv stress och negativ stress

En redovisning till elevhälsoteamets- och lärarnas uppfattning kring sambandet mellan skolarbetet och lärandet kommer att redogöras under den här delen.

Elevsamordnare 3 betonar att ”skolans viktigaste uppdrag är att barnen ska må bra” medan skolkuratoren upplyser om att ”stress är den faktor som oftast dyker upp i samband med lärandet och därför är det oerhört viktigt att belysa ut det som leder till stress” (Kuratorn). Elevsamordnare 2 instämmer och förklarar vidare att ”elevernas frånvaro brukar gå hand i hand med måendet och därför måste man hitta orsaker till det innan eleven riskerar att vara en hemmasittare”.

Lärare 2 diskuterar att ”elevens och lärarens stress överbygger på varandra ibland för att lärare, i vissa fall, också är stressade i sitt arbete” (Lärare 2). Att hinna med ett moment eller kunskapsområde med begränsad tid kan leda till att ”läraren omedvetet stressar eleverna genom att säga vi bara har 3 lektioner på oss att hinna med det här och då känner vissa elever sig stressade över tidsbegränsningen i sitt arbete” (ibid.). För att minska stressen för eleverna ”så kan läraren jobba i flera timmar på eftermiddagar för att förbereda en bra genomgång eller sammanfattning till ett visst stort moment vilket i sin tur leder till att läraren inte får tillräckligt med vilande och fritid. På så sätt minskar läraren elevernas stress genom att öka sitt” (ibid.). Därför är det inte alltid lätt att hitta rätt balans mellan lärarens- och elevens stress (ibid.).

Lärare 2, elevsamordnarna och skolkuratoren emellertid poängterar att det finns en positiv stress och negativ stress hos eleverna så det gäller att hitta balansen i det. ”Eleverna behöver ha lite stress på sig för att få saker och ting gjorda eller ställa krav på sig men sen gäller det att kraven inte bli för höga” (elevsamordnare 3). ”Att begränsa arbetstiden inom ett visst moment har dessutom i sitt syfte att få eleven att jobba effektivt under lektionerna så att han eller hon slipper ta igen arbetet på sin fritid” (Lärare 2).

6.2.2. Hur glider stress från positiv till negativ?

Här beskriver personalen från EHT och en lärare orsaker till hur och varför stress kring skolarbete glider från att vara positiv till negativ.

Lärare 2, elevsamordnarna, specialläraren och skolkuratoren upplyser om att orsaken till hur och varför stress glider från att vara positivt till negativt skiljer sig från elev till elev. Följande punkter sammanfattar de orsaker som de lyfte upp:

- Vissa elever har ibland svårt att se sina begränsningar och sina tillgångar och därför ökar stressen hos de eftersom de ställer höga krav på sig själva. (lärare2, specialläraren)
- Eleverna är mest osäkra på ”vad är det jag ska göra, när ska jag lämna in och var hittar jag informationen”. I tonåren vill man inte sticka ut och därför undviker vissa elever att fråga dessa frågor (elevsamordnare1).
- Vissa dåliga upplevelser följer med eleven i flera år vilket oftast leder till lågt självförtroende och låg självkänsla i sitt lärande (Kurator, speciallärare).
- Betyget är oftast målet med lärandet enligt eleven och stressen kring betyget börjar redan i åk 7 där många elever oroar sig om de ska sänka sig i något ämne (elevsamordnare 1).
- Många elever har fel studieteknik vilket leder till att de börjar samla på sig uppgifter vilket leder till att de tappar greppet. Vissa elever är dessutom alldeles för ineffektiva på lektionerna och de använder inte lektionstiden tillräckligt väl (elevsamordnarna).
- Det händer mycket i kroppen, hormoner och sociala relationen under tonårsperioden kan påverka lärandet (Kurator).
- Samhället ställer höga krav på barnen vilket kräver att de tar ansvar ganska tidigt. Därför får barnen stress under tonårsperioden när folk ställer krav på att de ska bete sig som mogna men de har inte tillräckligt med livsteknik, erfarenhet och kapacitet att göra det (Lärare 2).
- Vissa elever vill utveckla sig till att vara perfektionister och där ställer man höga krav på sig själv och vill ta sin prestation till en annan nivå vilket är tidskrävande och detta leder till att de inte orkar i längden, inte mår bra eller har för mycket arbete att göra hemifrån (Lärare 2).

- Elever som på grund av olika anledningar inte mår bra orkar inte lära sig något nytt och då blir man som elev trött i slut endan. Elevernas dåliga mående smittar av sig ibland när en elev tar på sig ansvaret i att hjälpa och stödja någon annan elev i sitt lärande och då kan hen inte fokusera på sitt eget vilket gör att de själva inte börjar må bra (Elevsamordnare 1).
- Ibland leder vissa organisatoriska faktorer såsom schema, raster (hur många/ hur långa), olika prov eller inlämningar och ibland dålig skolmiljö till att öka stress hos eleverna (Kurator).

6.2.3. Att förebygga och hälsofrämja skolrelaterad stress

Efter att ha presenterat orsaker till stress, kommer lärare 2, elevsamordnarna, specialläraren och kuratorn att beskriva faktorer som man kan tillämpa för att förebygga och hälsofrämja stress på skolan:

- ”Ett vinnande koncept i att bearbeta stress är först och främst att få eleverna att förstå deras ansvar i sitt lärande. Det är dessutom viktigt att läraren inskolat sina elever i sitt eget ämnes studieteknik (elevsamordnare 2) och att skolan signalerar att det finns hjälp och få hos alla vuxna på skolan (skolkurator).
- Att bearbeta stress är att få eleven att känna att vuxna tror på hen som person och att vuxna ska vara välkommande. Eleven behöver även känna sig omtyckt och att lärarna vill att eleven ska lyckas (Elevsamordnare 2, specialläraren).
- Det är viktigt att titta på eleverna utifrån ett salutogent perspektiv dvs. att se det friska i varje elev och lyfta upp det positiva och det som fungerar. Det är viktigt att se hela eleven, familj, vänner, fritidsintressen, sömn, mat och motion. Det är viktigt att se en fullständig bild för att allt det här påverkar måendet. Starka sidor hos eleven behöver inte alltid vara kunskapsrelaterade faktorer utan den kan vara att man når eleven genom att dela samma intresse eller se över speciella sätt som eleven kan lära sig genom till exempel filmer, intresse i djur, etc. (skolkuratorn, specialläraren).
- Hemmet är en viktig komponent för lärande och därför är samverkan mellan skolan och hemmet oerhört viktig. Föräldrarna är de vuxna som känner eleven mest och skolan kan ha en stöttande roll genom att föräldrarna ger skolan backupp och tvärtom (speciallärare, skolkurator, elevsamordnare 3).

- Kommunikation med eleven är en väldigt viktig faktor i att sänka ner stressnivån. Med kommunikation menas det att kommunicera målet, kraven och hur många chanser man har på sig. Det är likväl viktigt att upplysa att betyget inte vilar på ett prov utan att läraren bedömer genom att se elevens kunskapsbild i sin helhet. Genom kommunikation bör man även bekräfta eleven och tydliggöra vart hen befinner sig i sin kunskapsnivå så att duktiga elever slipper ställa för höga krav på sig själva (Lärare 2).
- Det är av stor betydelse att man hjälper eleven att förstå att det inte är skamfullt att må dåligt och att det alltid finns en väg ut ur det. Det är lika viktigt att alla vuxna ska vara uppmärksamma så att man kan ta tag i problemen innan de blir stora (Kurator, elevsamordnarna).

6.2.4. Klassrumsmiljö en riskfaktor eller friskfaktor?

I den här delen kommer redovisningen till vilka aspekter i klassrumsmiljön som kan påverka lärandet och psykisk hälsa och på vilket sätt.

Klassrumsmiljö infattar många viktiga faktorer som kan ha en stor påverkan på elevens psykiska hälsa. Den infattar klassrummets fysiska miljö dvs. möbleringen av klassrummet och den infattar den pedagogiska miljön dvs. planering, undervisning, relation med läraren, stödinsatser, anpassningar, läromedel, mm. Alla mina informanter bekräftade att förebyggande och hälsofrämjande arbete bör startas med att implementera förbättring i klassrumsmiljön.

Alla tre elevsamordnare och kuratorn upplyste om att eleverna oftast inte får arbetsro för att det inte är tyst och att det finns andra saker som distraherar i klassrummet. Brist på arbetsro beror mycket på att det är övermäktigt för lärare att ta hand om ca 30 elever med olika förutsättningar och behov i ett och samma klassrum som oftast är dåligt utrustat och möblerat förklarar de. Elevsamordnarna upplyser emellertid att trots att de har en icke fungerande skol- och klassrums fysiskmiljö väljer eleverna ändå att stanna kvar på skolan för att de tycker att de har duktiga och engagerade lärare. Med andra ord menar elevsamordnarna att den fysiska miljön spelar en betydligt mindre roll i den hälsofrämjande arbetet jämfört med den pedagogiska. Denna bild bekräftades av specialpedagog 2 som framhåller att ”brist på

engagemang hos eleverna beror på brist på engagemang hos läraren” (Specialpedagog 2). Därför är lärarna och deras arbete i klassrummet en nyckelfaktor i att jobba hälsofrämjande.

Kuratorn och elevsamordnarna betonar även vikten av den pedagogiska miljön i hälsofrämjande arbetet. De diskuterar att detta arbete vilar första och främst på att läraren varierar i sin undervisning och läromedel för att bemöta elevernas olika förutsättning och behov och det bekräftade lärare 1 och 2 att de gör. Lärarna berättade att det ”givetvis är en utmaning att bemöta elevernas inlärningsolikheter för att det inte finns ett arbetsmoment som passar alla elever och därför får man variera och individanpassa i arbetsformer” (Lärare 1).

Lärare 1 och 2 betonade också att klassens behov går först i planeringen och att man inte ska planera innan man vet vilken elevgrupp man ska möta. Därför ser undervisningen olika ut från klass till klass i samma ÅK. Lärarna upplyste även om att det är två viktiga frågor som deras planeringar vilar på *vad ska undervisas?* och *hur ska det undervisas?*

Läromedel är en annan viktig nämnare i en hälsofrämjande pedagogisk miljö. Elevsamordnare 3 påpekar att val av läromedel är en annan viktig faktor som påverkar elevernas lärande: ”Inte alla elever klarar digitala undervisningsläromedel och vill gärna ha en bok att bläddra i” (Elevsamordnare 3). Därför är viktig att ”läraren möter eleven i sitt lärande för att eleven ska må bra och ibland är det klokt att man backar för att erbjuda eleven ett andningsrum” (ibid.). Man måste dessutom erbjuda eleverna ett sätt som de kan prestera bäst på.

En bra och genomtänkt planering är en viktig grund för att läromedel ska användas på ett adekvat sätt. Lärare 1 och 2 berättade att de alltid reflekterar kring sin undervisning vilket i många fall ledde till att de backar eller ändrar sin planering. De bekräftade vikten av att erbjuda olika prestationsmöjligheter för eleverna så att de, utifrån sina förutsättning och behov, kan prestera så bra som möjligt. Lärarna berättade även att formativ bedömning är en väldigt viktig utvecklingsfaktor som alla lärare måste erbjuda sina elever därför att den ger eleven en tydlig bild kring vart hen befinner sig i sitt lärande. Att upptäcka sina styrkor och utvecklingsmöjligheter har en stor betydelse i att minska elevens stress, ångest och oro upplyser lärarna.

6.2.5. Lärarens relation med eleven

Den här delen redogör hur lärarens relation med eleven kan vara en riskfaktor eller en friskfaktor.

”Relationen med eleven är oerhört viktig grund för ett gott samarbete. Den bilden som läraren signalerar sitter hos eleven och blir i slutändan fakta”, upplyser elevsamordnare 3. Hen

upplyser att det alltid finns bra eller dåliga lektioner/dagar men relationen med läraren underlättar för eleverna under just dåliga dagar. Specialläraren instämmer att svårigheter i lärandet kan ligga på andra faktorer som är utanför klassrumsramarna såsom problem med kompisar eller problem hemma och tillit till läraren kan leda till bättre förståelse av elevens situation. ”Om man inte har en bra relation med eleven så faller allt annat. Man kan ha väldigt bra ledarskap, vara väldigt duktig och kunnig som lärare i sina ämneskunskaper och ha bra didaktik och metodik men har man inte skapat en bra relation med eleven så faller allt” (Specialläraren) understryker specialläraren. Hen diskuterar också att relationen med eleven inte enbart skapas i klassrummet utan den kan även skapas i matsalen, i korridoren och i skolgården.

Lärarna bekräftar att relationen till eleverna är A-Ö i lärandet. Har inte man förtroende för varandra så är det jättesvårt att jobba tillsammans: ”Man bygger på förtroendet genom att lyssna på eleven och inte påpeka, skälla eller skrika utan bara lyssna och förstå, ge tid till eleven och bjuda på sig själv. Om jag vågar berätta om mina svagheter så vågar de berätta om sina. Om de känner att jag litar på dem så kan de lita på mig” (Lärare 1).

6.2.6. Stödinsatser

I den här delen kommer en beskrivning till vilka stödinsatser läraren behöver/får för att kunna etablera ett förebyggande och hälsofrämjande lärande i klassrummet.

Elevsamordnare 1 diskuterar att ”skolan är väldigt problematisk för många elever och att det inte bara är läraren som bör jobba kring eleven utan man ska samarbeta med andra yrkesroller på skolan (Elevsamordnare 1). Elevsamordnare 2 diskuterar däremot att läraren har den största stödande rollen för eleven: Den bästa resursen är att utbilda lärare så att de kan NPF säkra klassrummen, för att sådana elever alltid kommer att finnas. Även om du sätter en resurs till varje elev på 30 elever kommer inte klassrumssituationen att bli bättre. De här eleverna ska ha de bästa pedagogerna” (Elevsamordnare 2).

Specialläraren och specialpedagogerna instämmer om att kompetenta pedagoger är essentiella för ett hälsofrämjande lärande. Därför är speciallärarens- och specialpedagogens roll betydelsefull i att handleda lärarna till vilka metoder som passar elevernas olika behov. Detta leder till att alla elever inkluderas i verksamheten och att undervisningen når alla i klassen. Specialpedagogerna emellertid upplever att de inte kan erbjuda lärarna och eleverna i klassrummet stöd och hjälp p.g.a. begränsningar i deras arbetsuppgifter. De tillönskar sig mer inflytande i den pedagogiska verksamheten. De vill vara med i klassrummet oftare, kartlägga

vilka positiva och negativa mönster som finns i skolan, fortbilda lärarna kring vissa elevsvårigheter, träffa elever med svårigheter och kartlägga vilka utmaningar och möjligheter de har på skolan, mm.

Lärare 2 instämmer och förklarar vidare att specialpedagogerna gör en stor insats men att insatsen begränsar sig till att jobba kring ett få antal elever som riskerar att bli hemmasittare eller inte nå kunskapsmålen. Hen understryker att man som lärare gärna vill ha feedback kring sin undervisning. Man behöver känna igen sina styrkor och svagheter samt förstå hur man kan göra bättre för att nå fler elever. ”Den handledande specialpedagogiska rollen saknas helt på skolan”, understryker lärare 2. Hen förklarar även att ”begränsning till den specialpedagogiska rollen vilar först och främst på att det saknas en tydlig arbetsdifferentiering till denna roll. Många skolledare och personal på skolan är dessutom fortfarande insatta i sjukvårdsrollen och inte friskvårdsrollen av EHT” (Specialläraren).

Lärare 1 instämmer också att EHT:s roll och deras specialpedagogiska insatser ”begränsar sig till vissa rekommendationer kring vissa elever och kanske växla lite feedback från lärarens sida om dessa rekommendationer fungerar eller inte” (Lärare 1). ”Vi har snarare stöd i arbetslaget. Kollegialt lärande är viktigt i att stödja lärarna i deras yrkesroller. Man ska ha kontakt i teamet. Arbetslag och ämneslag är bättre än specialpedagoger. Även om specialpedagoger är experter är de inte i klassrummet, de känner inte eleverna och deras behov” säger lärare 1.

6.2.5. Sammanfattning

Stress orsakad av lärande är den största faktor som påverkar elevernas psykiska hälsa på skolan där lärarens och elevens stress bygger på och förutsätter varandra. Eleverna kan uppleva positiv och negativ stress under sitt lärande. Oavsett om stressen är positiv eller negativ förutsätter tre viktiga didaktiska frågor elevernas stress i sitt lärande: Vad ska undervisas, hur ska det undervisas och varför ska det läras.

Orsaken till att stress glider från att vara positiv till negativ hos eleven skiljer sig från elev till elev och kan bero på många olika faktorer. För att kunna jobba förebyggande och hälsofrämjande behöver man först och främst hjälpa eleven att ta ansvar och bekräfta hen i sitt lärande. Man behöver även etablera en bra kommunikation och tillit mellan eleven och de andra vuxna på skolan, speciellt pedagogerna.

För att kunna jobba förebyggande och hälsofrämjande behöver man även att etablera en bra och fungerande pedagogisk miljö vilket bidrar till att minska elevernas stress och skapa ett hälsofrämjande lärande. Läraren har därför en nyckelroll i att bygga på en inbjudande undervisningsmiljö genom att etablera en god relation med eleven, tydliggöra målet och anpassa undervisningen. Läraren kan emellertid behöva stöd i att etablera sin hälsofrämjandepedagogiska miljö.

Trots att specialpedagogerna har i sin profession att stödja lärarna i sin yrkesroll och bygga på en inkluderande och inbjudande lärmiljö väljer många lärare att söka stöd kollegialt i sitt arbetsteam eller ämnesteam och inte hos specialpedagogerna på skolan. Detta beror mycket på att det inte finns en tydlig arbetsdifferentiering till den specialpedagogiska rollen på skolan vilket begränsar deras arbete till krisåtgärdande dvs. att jobba kring några elever.

6.3. Barns perspektiv

Här kommer resultat till studiens sista frågeställning att redovisas: Hur beskrivs arbete med ”Barns perspektiv” på skolan.

Barns perspektiv lyftes upp tidigare under detta kapitel som en viktig aspekt i att jobba förebyggande och hälsofrämjande på skolan. Barns perspektiv emellertid kan kartläggas eller undersökas på två olika nivåer inom skolarbete; på mikronivå (dvs. klassrumsnivå) och makronivå (dvs. på skolnivå). Lärare 1 och 2 upplyste tidigare i det här kapitlet om att deras planering grundar sig på elevgruppen och dess behov. Men hur vet lärarna om vilka behov som finns? Hur undersöker lärarna att kunskapen nådde fram till sina elever? Hur implementeras barns perspektiv i elevernas lärande?

Lärare 1 och 2 betonade vikten av att tillåta eleverna använda sin demokratiska omröstning för att ha bra inflytande i deras lärande: ”Elevdemokrati genomsyrar hela skolväsendet och därför bör eleverna vara med och påverka hur vi ska undervisa” (lärare 1). De betonar dessutom att eleverna också måste ta ansvar i sitt lärande genom att ha viljan att påverka. Lärarna förklarar att för att kunna få en tydligare bild på barns perspektiv i sitt lärande så är det oerhört viktigt att läraren varierar utvärderingar av sin undervisning: ”man kan ha hur bra undervisning som helst men om man inte har med sig eleverna så är det ingen idé” (Lärare 1). Lärarna berättade att barns perspektivet kan undersökas i olika former såsom att skriva på en post it lapp, feedback via chatt (skolplattform), observera hur eleverna agerar kring ett visst

moment, använda provresultat som måttstock, mm. Det bästa sättet understryker lärarna är att ha en dialog med eleven därför att eleverna brukar vara duktiga på att sätta ord på deras behov och kommunicera de med läraren. Enligt detta är samtal väldigt viktiga för att veta hur långt de har kommit i sin lärandeprocess och vilka möjligheter och hinder som finns, framhåller lärare 1. Hen diskuterar dessutom att alla elever måste komma till tals för att ha lika chanser i att visa sina kunskaper precis som alla andra.

Elevernas *språkrör*, *livlina*, *bryggan*, *talesperson* är olika benämningar som elevsamordnarna, skolkuratoren, specialläraren och specialpedagoger använder för att beskriva deras roller i att hjälpa eleverna på skolan att få fram sina åsikter på mikro och makronivå. Dessa yrkesroller tycker att de har en viktig funktion för att elevernas tankar skall höras på ett bättre sätt: ”Eleverna blir alltid hörda men de vet inte hur de ska kommunicera med sina lärare kring sitt problem. Därför är det viktigt att ha en vuxen röst för den här eleven som har det svårt att kommunicera med sin lärare” upplyser elevsamordnare 2. Skolkuratoren upplyser vikten av att jobba åt båda håll; dels att uppmuntra eleven att kommunicera med sin lärare, dels att flagga till läraren om att eleven behöver hjälp. Specialläraren emellertid diskuterar att en viktig utvecklingsfaktor är när eleven känner att hen är sedd och vuxna är lyhörda till elevens önskemål och behov och därför är det viktigt att bekräfta eleven som en person.

Att lyssna på elevens perspektiv är också viktigt för skolutvecklingen diskuterar specialläraren. Därför är det av stor betydelse att intervjua eleverna och ge dem ordet att berätta om sin skolsituation för att vuxna på skolan ska kunna se vilka faktorer som påverkar deras lärande. Specialpedagogerna instämmer att man måste inkludera eleverna mycket mera i skolans utvecklingsarbete. De punkter som tas upp i elevrådet är till exempel viktiga för personalen att ta del av. Specialpedagogerna upplyser också om att eleverna inte alltid vet vilka pedagogiska frågor, som grundar en bra miljö för deras lärande, som bör lyftas upp. Därför räcker inte det att eleverna själva berättar utan det är skolans uppgift att lyfta upp vissa viktiga pedagogiska frågor.

På ledningsnivå upplyser rektor 1 att man behöver ha en samlingsbild kring det som eleverna lyfter upp vilket inte finns på skolan där hen jobbar än. Svårigheter i att samla in information via intervjuer, förklarar hen, ligger i att en hel del elever saknar förståelse för viktiga pedagogiska frågor eller misstolkar vissa frågor. Därför kartläggs elevperspektiv genom att titta på elevers enkätresultat som görs på kommunal nivå och hälsoenkät som görs av skolsköterskan. Rektor 2 instämmer inte. Hen betonar att ”framgångssyftande arbete på skolan bör utgå från elevens behov i sitt lärande nu men även framåt. Det viktigaste är att ta

med elevers perspektiv oavsett vilken nivå man jobbar på. Eleven ska vara med i utvecklingsprocessen och den ska utgå från vad som är bäst för eleven” (Rektor 2). Rektor 2 upplyser också att ”enkäter inte är adekvata metoder för att kunna få elevens perspektiv i sitt lärande. Intervjuer/slumpvisa intervjuer är mer adekvata och det är även bra att man använder sig av de intervjuer som görs av Skolinspektionen med eleverna” (Rektor 2).

6.3.1. Sammanfattning

Barns perspektiv kan undersökas på skolan på två olika nivåer: på mikronivå (dvs. klassrumsnivå) och på makronivå (dvs. skolnivå). Att ge eleven ordet i att uttrycka sina behov i sitt lärande är en demokratisk rättighet för eleven. Därför bygger lärarna sin planering genom att undersöka elevernas perspektiv på många olika sätt men det bästa och mest adekvata sättet är att samtala med och/eller intervjua eleverna.

På organisationsnivå är barns perspektiv en viktig del av skolans utvecklingsprocess. Hur man kartlägger och undersöker barns perspektivet på skolan skiljer sig från skola till skola. En del tycker att undersökningar som genomförs på kommunnivå eller skolnivå är adekvata för att undersöka barns perspektiv. Andra tycker att blanketter inte är adekvata metoder och att det bästa sättet att kartlägga barns perspektiv med är att intervjua elever.

7. Diskussion

Detta kapitel inleds med en diskussion av metoden som följs med en diskussion av resultatet i relation till tidigare forskning. Efter det kommer studiens resultat i relation till den teoretiska utgångspunkten att diskuteras. Därefter kommer resultatets diskussionen som utgår från frågeställningarnas tre perspektiv dvs. det organisatoriska perspektivet, det pedagogiska perspektivet och barns perspektiv att överläggas. Resultatet kommer även att diskuteras i relation till den nutida svenska skolan. Kapitlet slutförs med avslutande tankar och fortsatt forskning.

7.1. Metoddiskussion

Studiens centrala fokus är att undersöka ett nytt fenomen i den svenska skolan vilket är psykisk ohälsa och dess samband med lärande. För att undersöka fenomenet och kartlägga sambandet valdes fenomenografisk didaktik som en induktiv forskningsmetod.

Inom forskningsarbete är de induktiva slutledningarna aldrig bindande eftersom det alltid är möjligt att framtida observationer innehåller undantag i förhållande till det som tidigare observerats (Fejes & Thornberg, 2019). Vad ska man undersöka, hur- varför är kontextuellt betingade aspekter dvs. varje innehåll förekommer i ett sammanhang som är tidsligt, rumsligt, socialt och kausalt beroende. Enligt detta kan undersökningen av fenomenet psykisk ohälsa definitivt närmas och undersökas genom att använda andra undersökningsmetoder där andra urvalgrupper, teorier, syften och frågeställningar användas som grund. Resultaten kommer i så fall givetvis att vara annorlunda. Man kan till exempel använda enkätundersökning som metod, fokusera på en yrkesgrupp som urvalsgrupp, öka antalet informanter eller välja personal från två organisationer och jämföra deras arbete. Man kan också ha i studiens syfte att jämföra möjligheter och hinder inom det förebyggande och hälsofrämjande arbetet mellan fria skolor och kommunala skolor eller mellan mångkulturella skolor och skolor där majoriteten av eleverna har en svensk bakgrund. Det kommer verkligen att bli intressant att veta hur resultaten kommer att vara för de olika ovannämnda exemplen.

Inom fenomenografiska kvalitativ forskning görs anspråk på att finna kunskap som kan sägas vara generaliserbar (Kroksmark, 2007). Därför kan man inte antyda att denna studie som har begränsat med tid och material kommer att bidra med slutsatser som kan dras alltför långtgående kring lärandet och dess samband med psykisk hälsa/ohälsa. Studiens resultat emellertid kan ge läsaren en tänkbar analytisk generalisering som har i sin innebörd att läsaren

gör en bedömning i vilken mån studiens resultat kan bidra med kartläggningar och/eller utvecklingsmöjligheter inom det förebyggande och hälsofrämjande arbetet på skolan (Kavle & Brinkmann, 2014).

För att uppnå studiens syfte och ha ett breddat och mångsidigt svar på studiens frågeställningar var det oerhört viktigt att intervjua personal med olika yrkesroller på skolan. Det var lika viktigt att informanterna fick en tydlig insyn av studiens ändamål som de fick ta del av genom ett detaljerat missivbrev och en kort inledande presentation inför varje intervju. Den korta presentationen och upplysningen av studiens etiska grunder (att skydda informanternas identitet) har även bidragit till att skapa en trygg miljö under intervjun.

7.2. Resultat i relation till tidigare forskning

En bekräftelse på studiens generaliserbarhet får man när man jämför studiens resultat med resultat av tidigare forskning. De valda studier som refererades till i tidigare forskningskapitel har olika forskningsmetoder, är byggda på olika teorier, genomfördes i olika miljöer och tittade på lärande och/eller psykisk hälsa från olika synvinklar. Trots detta kan man spåra ett gemensamt mönster mellan resultaten till de olika studierna och denna studie. Detta gemensamma mönster kan användas för att upplysa skolor om vilka aspekter (dvs. organisatoriska, pedagogiska och barns perspektiv) man behöver bygga på och utveckla när man vill jobba förebyggande och hälsofrämjande.

Vikten av en bra och planerad struktur av skolan som organisation är en viktig grund till det förebyggande och hälsofrämjande arbetet på skolan vilket lyftes upp i resultatet av denna studie och även i resultat till tidigare forskning. Det poängterades även vikten av att alla arbetande grupper inom skolan samverkar och har en bra kommunikation för att arbetet i skolan som organisation ska flyta på och bli fruktbar.

Den pedagogiska miljön är en annan gemensam punkt mellan resultat av tidigare forskning och resultatet till denna studie där skolan uppmärksammas som den största källan till stress av barn under tonårsperioden. Stressen sker när många skolelever upplever svårigheter i att hitta rätt balans mellan deras studier och fritid. Stressen sker även när skolelever upplever förvirring kring tre viktiga frågor kring sitt lärande: Vad ska man lära sig? Hur ska man lära sig? Och varför ska man lära sig? För att man ska kunna jobba förebyggande och hälsofrämjande bör man först och främst börja med att etablera en bra och inkluderande

pedagogisk miljö i klassrummet där läraren har en nyckelroll. Likväl har resultat av tidigare forskning och resultatet i denna studie betonat vikten av den specialpedagogiska rollen i att förebygga och hälsofrämja den pedagogiska miljön på skolan. Detta dels genom att stödja lärarna i deras yrkesroll, dels genom att samverka i att strukturera en utvecklingsplan kring det pedagogiska arbetet på skolan.

Vikten av att implementera barns perspektiv i det förebyggande och hälsofrämjande arbetet på skolan är också en gemensam punkt mellan resultat till tidigare forskning och resultatet av denna studie. Barns perspektiv betonades som en viktig utgångspunkt för skolans utvecklingsplaner där elevens förutsättningar och behov bör läggas i centrum.

7.3. Resultat i relation till teori

Dahlgren och Joansson (2019) upplyser om att teorin ger förklaringar till det utfallsrum som forskaren har analyserat fram. För att hitta en förklaring till resultatet (utfallsrum) av denna studie i relation till KASAM och variationsteorin bör man svara på dessa frågor: Hur förklarar KASAM och variationsteorin möjligheter och hinder i det förebyggande och hälsofrämjande arbete på skolan? Hur kan KASAM och variationsteorin bygga på bättre förståelse till lärande och psykisk hälsa utifrån studiens tre perspektiv dvs. det organisatoriska, pedagogiska och barns perspektiv?

För att svara på alla frågor ovan kommer jag till att börja med låna en beskrivning till arbetet på skolan som elevsamordnare 2 berättade om: ”allt i skolarbetet är som ett pärlhalsband där ansvarsfördelningen bygger på varandra inom de olika yrkesgrupperna på skolan”. Denna beskrivning är en kort och koncis beskrivning till hur KASAM och variationsteorin påverkar det förebyggande och hälsofrämjande arbetet på skolan.

Studiens resultat (utfallsrum) upplyste om att psykisk hälsa/ohälsa börjar i klassrummet. För att bygga på en förebyggande och hälsofrämjande pedagogisk miljö i klassrummet bör eleven känna att det egna lärande är begripligt, hanterbart och meningsfullt (KASAM). Detta uppnår man genom att skapa en trygghet hos eleven kring sitt lärande. Tryggheten uppnår man genom att tydliggöra för eleven svar på tre viktiga frågor kring sitt lärande: Vad ska man lära sig? hur ska man lära sig? och varför ska man lära sig? (variationsteori).

Läraren har en essentiell roll i att få eleven att känna att lärandet är begripligt, hanterbart och meningsfullt och för att kunna göra det behöver läraren själv känna att arbetet är begripligt,

hanterbart och meningsfullt. Genom att implementera elevens perspektiv (barns perspektiv) i sin planering kan läraren bygga på ett lärande som utgår från elevernas förutsättning och behov. Med andra ord kommer läraren att planera lektioner där innehållet (*vad*), metod (*hur*) och syfte (*varför*) möter elevernas olikheter så att alla elever inkluderas inom klassrumsverksamheten. När alla elever inkluderas i verksamheten, jobbar aktivt under lektionerna och når sina mål känner läraren att hans/hennes arbete är begripligt, hanterbart och meningsfullt. Några viktiga frågor bör återigen ställas här: Kan alla lärare bygga på en planering som alltid bemöter elevernas olikheter? Hur gör lärarna när de möter utmaningar när det gäller svårigheter hos eleverna? Hur gör lärarna när de känner att deras kunskaper och arbetsverktyg inte räcker till? Hur förebygger man att läraren känner att sitt arbete inte är begripligt, hanterbart och meningsfullt?

Som nämndes tidigare i denna studie har specialpedagogen en väsentlig roll i att stödja lärarna i deras yrkesroll. Genom klassrumsobservationer, handledande samtal med elever och lärare, tydlig kartläggning till möjligheter och utmaningar i den pedagogiska miljön på skolan samt samverkan med elevhälsa och ledning kan specialpedagogen undanröja utmaningar och bidra till att etablera en förebyggande och hälsofrämjande lärande på skolan. För att kunna göra det bör det finnas en tydlig arbetsdifferentiering till den specialpedagogiska rollen på skolan. Med andra ord, för att kunna stödja lärarna i deras yrkesroll och bygga på ett förebyggande och hälsofrämjande lärande på skolan bör specialpedagogen och inte minst hela elevhälsoteamet känna att deras arbete är begripligt, hanterbart och meningsfullt. Detta uppnår man genom att ha en gemensam vision och mål på skolan till hur den pedagogiska miljön på skolan bör se ut.

Sammanfattningsvis kan man säga att en skola som har en organisation med en tydlig plan och vision skapar en hälsofrämjande pedagogisk miljö vilket i sin tur leder till att eleven känner sig bekräftad och inkluderad. För att kunna uppnå detta behöver alla på skolan känna att deras arbete är begripligt, hanterbart och meningsfullt och att alla på skolan vet vad de ska jobba med, hur de ska jobba och varför. Detta innebär att KASAM och variationsteorin är en tråd som håller ihop organisation, pedagogik och barns perspektivet; det är tillvaro eller frånvaro av KASAM och variationsteori inom skolarbete som skapar möjligheter eller bygger på hinder.

7.4. Resultat i relation till syftet och frågeställningar

Denna studie syftar till att skapa kunskap om vilka utmaningar och möjligheter skolorna har i att etablera ett förebyggande och hälsofrämjande lärande. Kartläggning av dessa utmaningar och möjligheter utgick från tre perspektiv vilka är organisatorisk, pedagogisk och barns perspektiv. Undersökningen av dessa tre perspektiv utgick från följande frågeställningar: Hur beskriver elevhälsoteamet sitt arbete kring ett förebyggande hälsofrämjande lärande? Hur beskriver pedagoger och elevhälsoteamet elevers svårigheter i sin klassrumsmiljö och vilka stödinsatser får eleverna för att undanröja dessa svårigheter. Hur beskrivs arbetet med ”Barns perspektiv” på skolan.

7.4.1. Det organisatoriska perspektivet

I studiens resultat (utfallsrum) riktades ljuset på vikten och behovet av att ha en organisation på skolan med ett tydligt mål och vision; en organisation med strakt ledarskap som strukturerar sitt arbete utifrån en tydlig arbetsdifferentiering till de olika yrkesgrupperna på skolan. I resultatet betonades även vikten av elevhälsoteamet, med den specialpedagogiska professionen på spetsen, som en viktig komponent i det förebyggande och hälsofrämjande arbetet på skolan. Det är lika viktigt att skolan använder de olika arbetsforumen dvs. arbetslaget, ämneslaget, EHT möten samt skolans frirum på ett adekvat och effektivt sätt så att skolor kan nå sina maximala utvecklingsmöjligheter. Därför är det av stor betydelse att skolan som organisation ställer några viktiga frågor i fokus innan man börjar en organisations omstrukturering. Denna omstrukturering syftar till att ha en vision kring ett förebyggande och hälsofrämjande arbete: Vilka organisatoriska komponenter behöver man strukturera om? Hur kan man ha en tydlig kartläggning till de möjligheter och hinder i det förebyggande och hälsofrämjande arbetet på skolan? Vilka yrkesgrupper behöver samverka i skolans arbetsstrukturering? Hur kan lärarens perspektiv och barns perspektivet kartläggas och implementeras i skolans utvecklingsplaner?

”Synen på eleven som bärare av svårigheter på individnivå och fokus på ohälsa går som en röd tråd genom historien. I dag innebär det hälsofrämjande och förebyggande uppdraget ett kontextuellt synsätt på elevers svårigheter” (Skolverket, 2019, s.15). Detta har i sin innebörd att se på svårigheter som något som uppkommer när barn och unga med sina olika förutsättningar möter skolans sammanhang som verksamhet och organisation. För att hjälpa eleven att övervinna sina skolsvårigheter behöver fokus i skolarbetet skifta från fokus på

ohälsa, riskfaktorer och svårigheter på individnivå till att identifiera och främja frisk- och skyddsfaktorer i skolan som organisation (ibid.). På så sätt garanterar skolan att eleverna behåller och utvecklar hälsa och välbefinnande. Att behålla och utveckla hälsa och välbefinnande emellertid kräver att man fokuserar på en inkluderande undervisning där skolan och samhällsstrukturerna ska anpassas och förändras och inte eleverna (Öhman, 2006). Det är likväl viktigt att tidiga åtgärder, när problem uppkommer, anskaffas som en mycket viktig preventiv insats (Linblad & Backlund, 2017).

Det stämmer att de ekonomiska faktorerna alltid haft stor betydelse i skolans förebyggande och hälsofrämjande arbete då skolans obegränsade arbete ofta hindras av betydligt begränsade resurser. Jan- Olav Henriksen och Arne Vetlesen (2013) understryker emellertid att ”omsorg, personlig utveckling, hälsa med mera är något som man inte kan sätta något pris på. Därför kan de inte heller värdesättas ordentligt på ett ekonomiskt sätt” (s.23). Henriksen och Vestlesen (2013) betonar också att lärandet och psykisk hälsa är ett fenomen som handlar om andra värden än de ekonomiska och därför behöver de diskuteras på ett annat språk. Ingrid Hylander och Gunilla Guvå (2017) finner i elevhälsoteamet en viktig resurs som kan etablera ett förebyggande och hälsofrämjande arbete på skolan samtidigt som det kan övervinna ekonomiska utmaningar. De diskuterar att ”en elevhälsa som främjar elevers lärande och utveckling måste därför även främja lärare och rektorer i deras yrkesroller och ledarskap på ett sätt som underlättar för alla i skolan att utföra sitt uppdrag” (s.10).

För att elevhälsoteamet ska lyckas med sitt förebyggande och hälsofrämjande arbete på skolan behöver det satsas på åtgärder som leder till att etablera en skolmiljö som är lärofrämjande och hälsofrämjande för alla (Hylander & Guvå, 2017). Detta nås genom en samverkan inom elevhälsoteamet som har ett tydligt gemensamt mål, definierade uppdrag och inte minst en ledning som aktivt tar ställning för och stödjer samverkan. (Linblad & Backlund, 2017, s.61). Med andra ord behöver elevhälsan precisera och skapa en samsyn kring innebörden av hälsofrämjande och förebyggande arbete samt precisera vilka yrkesprofessioner som kan bidra i detta arbete. ”Oavsett organisering så är elevhälsans arbete beroende av legitimitet och stöd, och därför är en samsyn mellan elevhälsa och skoledingen kring elevhälsans uppdrag av kritisk betydelse” (Ibid., s.62). Samsyn mellan elevhälsoteamet och skoledningen skapas emellertid genom struktur i form av mötesutrymme där förväntningar, hinder och möjligheter avseende hälsofrämjande och förebyggande arbete kan diskuteras (ibid.).

Specialpedagoger emellertid är en oerhört viktig profession inom elevhälsoteamet. Dagens specialpedagoger har kompetenser och kunskaper för att, på en mängd olika sätt, medverka i förbättringsarbetet i skolan men det är dessvärre sällan de har inflytande och är delaktiga i det skolövergripande arbetet för ökad måluppfyllelse (Öhman, 2006). Partanen (2012) betonar vikten av den specialpedagogiska professionen i de förbyggande och hälsofrämjande insatser som kräver en förmåga att kliva ut ur det vardagliga arbetet på åtgärdande nivå till ett arbete som riktar sig på skolnivå. I likhet med Partanen diskuterar Maja Lindqvist (2017) att specialpedagogiken inte handlar om att åtgärda svårigheter, utan snarare om att skapa förståelse för elevers styrkor och svårigheter för att senare kunna forma lärmiljöer utifrån behov och förutsättningar innan skolsvårigheterna uppstår.

7.4.2. Det pedagogiska perspektivet

Studiens resultat (utfallsrum) upplyste att skolarbete är den största stresskällan för eleverna under tonårsperioden. Stress på grund av skolarbete kan dock vara positiv och negativ. Hur stressen glider från att vara positiv till negativ skiljer sig från elev till elev. För att kunna jobba förebyggande och hälsofrämjande inom skolans pedagogiska miljö bör man tänka på följande viktiga aspekter: skolans pedagogiska miljö, elevens relation till läraren och andra vuxna på skolan samt stödinsatser.

Maria W. Allodi (2010) framhåller att studier visat att det finns oföränderliga och betydande skillnader mellan skolor vad gäller elevers beteende, prestationer, attityder, skolk och att dessa skillnader inte vilar på elevernas egenskaper när de börjar skolan. Skolans pedagogiska och sociala klimat har visat sig ha direkta effekter som öppnar eller stänger möjligheter för eleven i sitt lärande. Att ”lyckas” eller ”misslyckas” i skolan är en känsla som inte enbart handlar om lärande utan har även andra känslomässiga dimensioner. Upplevt misslyckande kan vara ett hot mot självbilden därför att den kan leda till att eleven undviker uppgifter som hen riskerar att misslyckas med och därmed försämrar sina möjligheter till lärande och kunskapsutveckling. Känslan av misslyckande kan dessutom leda till depression när eleven gör stora ansträngningar utan att det leder till önskat resultat (Linblad & Backlund, 2017). Partanen (2012) å andra sidan diskuterar att känslan av frustration inte alltid behöver vara skadlig utan den kan vara en viktig förutsättning för att skapa motivation. Frustration enligt Partanen (2012) är en drivkraft som tar en elev långt i sitt lärande och kan göra fantastiska saker med elevens utveckling. Till exempel eleven som ”har haft svårt att sitta still kan plötsligt uppvisa

en mycket större förmåga till koncentration och fokusering när lärandets verktyg faller på plats och när barnet upplever meningsfullheten i läsningen” (s.14). Därför betonar Partanen att man inte för snabbt ska värdera att eleven upplever svårigheter i lärandet därför att det är en del av lärande och utveckling att motstånd uppstår inom olika områden i människors liv.

Att eleven har en positiv eller negativ inställning kring lärandet beror mycket på den pedagogiska miljön på skolan. Tillgänglig lärmiljö och undervisnings differentiering är två viktiga värderingar som en förebyggande och hälsofrämjande pedagogik vilar på (Skolverket, 2019). Att göra lärmiljöer tillgängliga, differentierade och inkluderade handlar i stort sett om hur undervisningen utformas. Dagens lärare möter elever med olika förutsättningar, intressen och förmågor att lära sig. Därför bör undervisningen möta dessa olikheter hos eleverna genom att differentiera och anpassa innehållet, verktyg, läromedel, redovisningsformer samt arbetsaktiviteter. På så sätt kan läraren öka möjligheter och undanröja hinder.

Goda relationer mellan eleverna och alla vuxna på skolan är också en viktig förutsättning som en tillgänglig, differentierade och inkluderande lärmiljö vilar på. Studier inom hjärnforskningen visar hur goda relationer mellan elever och lärare har en stor betydelse för barnets lärande och psykisk hälsa. Vuxna som bryr sig inom barnets omgivning kan minska den negativa påverkan som följer med belastning och problem av olika slag, speciellt när barnet inte får tillräckligt stöd hemma. Vikten av en relation mellan barn och vuxna bekräftas inte enbart i forskning utan även av vad många barn och unga själva uttrycker till Bris (Iwarsson, 2017). Konflikter i relationen till lärare och/eller andra vuxna på skolan har däremot kunnat kopplas till negativa konsekvenser både emotionellt och avseende skolresultat (ibid.).

Betydelsen av elevers relation till sin lärare och sin påverkan på hälsan och lärande kan också skapa ett dilemma för dagens lärare. Detta beror på att denna relation ställer stora krav på lärarens profession framförallt när det handlar om elever som inte når kunskapsmålen och/eller inte mår bra. För att ingen lärare ska behöva känna sig ensam i att bära ansvaret för alla elevers lärande och välbefinnande i klassen så bör skolan erbjuda stöd från andra professioner med komplementära kunskap. Här kommer vikten av elevhälsans professioner att utifrån sina komplementära professionella domäner bidra till att etablera en bra lärmiljö i klassrummet. Detta uppnår de genom att tillsammans med lärare identifiera hinder för elevers lärande samt bidra med kunskap om främjande faktorer. Enligt detta är kvalitén på

elevhälsans samarbete med skolans lärare betydelsefull för hur elevhälsan kommer att lyckas i sitt uppdrag.

Vissa lärare tror och önskar dessvärre att elevhälsan kan lösa problemet någon annanstans än i klassrummet. Tyvärr är detta omöjligt därför att svårigheter uppstår eller visar sig i klassrummet och det är också där som de måste lösas. Med andra ord ”även om elevhälsan ska vara behjälplig i lärarens arbete med att skapa lärande relationer med eleverna och vända negativa cirklar till positiva så är det lärarna som har det professionella ansvaret och den pedagogiska kompetens som krävs” (Hylander & Guvå, 2017, s.53).

Sammanfattningsvis kan man säga att en tillgänglig, differentierad och inkluderande pedagogisk miljö handlar om att elevhälsoteamet tillsammans med lärarna hittar en undervisning som fungerar för alla elever. Detta kräver att elevhälsan i första hand lyssnar på lärarens beskrivningar av elever i samspel i klassen samt stödja läraren i sin yrkesroll för att skapa adekvata undervisningsmetoder. Hylander och Guvå, 2017, Skolverket (2019) och Lindqvist (2017) uppmärksammar vikten av den specialpedagogiska kompetensen inom elevhälsoteamet där specialpedagogerna har en essentiell roll i att kartlägga vilken typ av pedagogiska insatser som man behöver göra på skolan. Kartläggning har med andra ord i sitt syfte att identifiera och analysera arbetet för att hitta utvecklingsmöjligheter. Denna kartläggning bidrar emellertid till att få en bild av hur det pedagogiska arbetet bör fördelas och vilka effekter detta pedagogiska arbete har på elevernas lärande och verksamhetens utveckling. Enligt detta förutsätter specialpedagogiska arbetsinsatser ett viktigt underlag för hur det förebyggande, hälsofrämjande och åtgärdande arbete planeras och utförs på skolan.

7.4.3. Barns perspektiv

I studiens resultat (utfallsrum) framhövdes att barns perspektiv kartläggs på mikro (klassrum) och makro (organisatorisk) nivåer på skolan. Hur man kartlägger, när och till vilket syfte skiljer sig från lärare till lärare och från organisation till organisation. Då undrar man: varför tolkas vikten av barns perspektiv olika i de olika skolorna? Vilka faktorer är det som avgör implementeringen av barns perspektiv i den pedagogiska verksamheten på skolan? Bör kartlägningsarbetet till barns perspektiv vara systematisk och planerad eller kan det vara frivilligt och individuellt?

Solveig Hägglund et al. (2013) upplyser om att ”konventionen om barnets rättigheter är det enda rättighets dokument som tydligt pekar ut barnet som innehavare av rätten till utbildningen”. Enligt barnkonventionen betraktas utbildningen ”som en central mänsklig rättighet för barn, eftersom den spelar en avgörande roll för barnets möjligheter att utveckla sin fulla potential och därmed leva ett gott liv” (s. 99). Enligt detta är barns perspektiv i sitt lärande en viktig rättighet och förutsättning för att bygga på en tillgänglig, differentierad och inkluderande pedagogik på skolan som alla skolor är skyldiga att implementera i sitt utvecklingsarbete. Trots detta visar en studie, gjord av det specialpedagogiska institutet som undersökte elevhälsan i 31 kommuner, att det är vuxnas perspektiv som oftast gäller i skolor för att det upplevs utmanande för elevhälsoteamet att vara barnens företrädare i alla lägen (Stenhammar, 2006). Här undrar man: Om barnkonventionen tydligt och klart har upplyst om vikten av att implementera barns perspektiv i skolans utvecklingsarbete, vilka faktorer är det som möjligtvis hindrar elevhälsoteamet från att göra detta?

Hägglund et al. (2013) upplyser om att det finns dominerade kulturer och traditioner i skolor som betraktar barnet ”som underordnat, passivt och med ofullständig kompetens vilket inte går bra ihop med en syn på barnet som fullvärdigt rättighetssubjekt” (s.123). Denna dominerande kultur och tradition är svår att förändra för att den hierarkiska maktstrukturen i skolor ger vuxna en total kontroll över tid, plats och aktiviteter på skolan. Därför betraktas barn som passiva mottagare av vuxnas vishet (ibid.). Vissa forskare har dessutom hävdad ”att utbildningsväsendet, och då kanske skolan mer än förskolan, paradoxalt nog verkar vara en av de samhällsinstitutioner som har svårast att förändras så att barn och unga respekteras som fullvärdiga rättighetssubjekt” (s.122). En annan utmaning som Henriksen och Vetlesen (2013) uppmärksammar är att det finns selektivitet i skolor som utformar sig i att vuxna omsorgspersoner förbjuder att vissa känslor uttrycks men tillåter att andra visas öppet. Detta gör att barnet tvingas sortera mellan oönskade och önskade känslor. Med andra ord tvingas barnen anpassa sina känslor så att vuxna ska vara nöjda till exempel genom att eleverna visar intresse och entusiasm i sitt lärande och pressar ner andra känslor såsom oro, ångest, osäkerhet mm.

Öhman (2006) å andra sidan försvarar barns rättighet i att visa sitt perspektiv i sitt lärande. Hon diskuterar att skolan som organisation ska utgå från att elever är och har rätt till att vara olika och att skolans huvuduppdrag är att utforma verksamheten så att den möter elevernas olikheter. Detta har i sin innebörd att skolor bör utforma en inkluderande verksamhet, som ”inte enbart ser till rumsliginkludering, utan riktas mot att skapa lika möjligheter för de barn

som riskerar att ställas utanför” (s.162). Öhman (2006) betonar också att elevers olika förutsättningar, erfarenheter, kunskaper och behov bör ses som resurser i skolan därför att det finns en mängd forskning som visar att heterogena grupper gynnar lärandet. Lärandet i skolan kan utvecklas på det viset genom att elevers olika erfarenheter, kunskaper och färdigheter möts i klassrummet. Detta gör så att ”olika röster kan bli hörda, olika handledningar och perspektiv kan bli synliggjorda och även förståelse för att människor är olika och har rätt att vara olika kan gro och växa fram” (s.162).

I likhet med Öhman diskuterar Inger Linblad och Åsa Backlund (2017) att för att påverka elevernas motivation och engagemang inför skolarbetet behöver lärarna lägga mer energi på att förstå lärande genom elevernas perspektiv. Hylander och Guvå (2017) instämmer i att barns perspektiv bör grunda lärarens arbete i klassrummet. Detta når läraren genom att tillämpa olika verktyg inom lärarens yrkesprofession. De diskuterar att läraren står inför en gigantisk uppgift i klassrummet. Att tillämpa barns perspektiv innebär inte enbart att möta varje individ i en klass utifrån deras olika förutsättningar och behov. Lärarna ska även fungera som ledare för klassen genom att organisera arbetet för att främja samarbetet mellan eleverna. Lärarna bör också utveckla ett konstruktivt socialt gruppklimat som gynnar allas lärande. För att läraren, utifrån det professionella ansvaret, ska få klassrummets pedagogiska samt sociala klimat att fungera så behöver hen stöd av elevhälsans professioner.

För att elevhälsan ska kunna implementera barns perspektiv i hälsoarbetet behöver man fokusera på friskfaktorer i stället för riskfaktorer, med andra ord att arbeta förbyggande och hälsofrämjande. ”Detta nås genom att elevhälsoteamet övergår till att vara en samtalspartner till läraren i att lösa problem kring eleverna. Förbyggande och hälsofrämjande arbete förutsätts även genom samverkan mellan hemmet och skolan å ena sidan och skolan och andra myndigheter å andra sidan” (Linblad & Backlund, 2017, s.55).

7.5. Studiens resultat och den nutida svenska skolan

Mina informanter diskuterade att det finns brister i arbetet inom de olika yrkesgrupperna på deras skolor. Lärarna får inte så mycket stöd och hjälp av elevhälsoteamet eller specialpedagogerna. Specialpedagogerna saknar en tydlig differentiering till deras arbetsuppgifter. Elevhälsoteamet saknar mål och organisation i sitt arbete. Rektorererna känner sig splittrade mellan att hålla kommunernas direktiv och att hålla balansen inom organisationens pedagogiska arbete. Allt detta ledde till att nästan alla på skolan jobbade mer

eller mindre åtgärdande vilket i sin tur har en negativ påverkan på det förebyggande och hälsofrämjande arbetet på deras skolor. Här undrar man: är arbetssituationerna som mina informanter har beskrivit unikt och begränsat till deras skolor? Hur många pedagoger/vuxna i den svenska skolan kan känna igen sig i det som mina informanter har beskrivit? Till vilken mån kan man spegla mina informanters beskrivning till det som pågår i den nutida svenska skolan?

En studie av Nordens välfärdscenter (2015) upplyste om att i jämförelse med andra nordiska länder är den självrapporterade psykosomatiska hälsan sämre bland ungdomar i Sverige. Andelen barn (pojkar och flickor) i åldern 13–18 som skrivs in på sjukhus på grund av psykisk ohälsa har mer än fördubblats under de senaste 20 åren i Sverige. Studien upplyser även om att sambanden mellan psykisk ohälsa och lärande följer barnen från tidiga skolår och upp i ungdomsåren. Detta starka samband mellan psykisk ohälsa och lärande speglade sig på eleverna i den svenska skolan på många olika sätt. Sen ankomst till lektionerna till exempel är vanligare i Sverige än i något annat OECD-land⁴. Klassrumsklimatet var dessutom 2012 sämre i svenska skolor jämfört med OECD-genomsnittet. Sverige placerar sig likaså dåligt i PISA-undersökningen, inte enbart ifråga om elevernas kunskaper utan även i frågor som rör skolans lärande miljö. Mer än var tionde elev i årskurserna 7–9 anser att man får arbetsro endast på några få eller nästan inga lektioner. Studien visade även att det finns ett starkt samband mellan låga skolbetyg och självmord i ungdomen eller i tidig vuxenålder.

Skolinspektionens kvalitetsgransknings rapport (2015) visade resultat som bekräftar Nordens välfärdscenters bild om lärande och psykisk ohälsa i den svenska skolan. Med inriktning mot elevhälsans arbete i årskurser 6–9 inom 25 grundskolor i Sverige visade rapporten att skollagens målformuleringar inte är uppfyllda i dessa skolor. I tillsynen ser Skolinspektionen att rektorer och lärare ofta brister när det gäller att tillgodose elevernas behov i klassrummen. Bristerna handlade om att det saknades tillräckliga anpassningar i undervisningen efter elevernas behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande. Många skolor brister dessutom i att blanda in eleverna i planeringen och utformningen av sin skolgång. Sammantaget visar granskningen att elevhälsan i de granskade skolorna inte arbetar på ett sätt som fullständigt stödjer eleverna i att utveckla och bibehålla psykisk hälsa och/eller i att bemöta och förebygga uppkomst av psykisk ohälsa.

⁴ OECD står för Organisation for Economic Co-operation and Development. Organisationen inkluderar 37 länder (se www.Wikipedea.org)

Många av 3000 elever som svarade på Skolinspektionens elevenkät uppgav att de under en period mått dåligt eller hade haft negativa känslotillstånd som är psykologiskt relaterade såsom otrygghet, stress, nedstämdhet eller annat. Skolinspektionen har dock kunnat konstatera att elevhälsans förebyggande arbete inte kunde stödja elever i att bemöta eller förhindra uppkomst av dessa negativa känslor. Elevhälsans hälsofrämjande arbetet omfattade inte heller insatser som syftar till att elever utvecklar eller bibehåller psykisk hälsa. I granskningen framkom dessutom att eleverna inte alltid fick tillräckligt med information kring elevhälsans uppdrag och funktion, och att eleverna inte tar elevhälsan i anspråk som den resurs den skulle kunna vara i att lösa deras skolrelaterade svårigheter (Skolinspektion, 2015).

Det framkommer också i granskningen att tillgången till elevhälsa är otillräcklig i flertalet av de granskade skolorna och att skolornas förebyggande och hälsofrämjande arbete ofta införs och genomförs av lärare, vanligen utan medverkan av elevhälsans personal. Vidare saknade oftast elevhälsoarbetet inkludering av psykologiska insatser som riktar sig mot elevernas psykiska behov. Psykolog saknades oftast helt i arbetet med förebyggande och hälsofrämjande insatser. Granskningen visade också att elevhälsoteamets arbete mycket sällan omfattas av en tydlig strategi och ett systematiskt utvecklingsarbete. Med andra ord saknade elevhälsoteamets arbete det cykliska förloppet dvs. uppföljning - analys - planering – genomförande (Skolinspektion, 2015).

Det finns givetvis fler studier och rapporter på regionala och kommunala nivåer som undersöker psykisk hälsa/ohälsa och sitt samband med lärande i tillsyn till elevhälsoteamets stödinsatser. Diskussionen av alla dessa studier och rapporter är dessvärre utanför begränsningen av denna del av studien (se *Elevhälsan idag 31 kommuner berättar* (2006), *Psykisk ohälsa bland Barn, Unga och Unga vuxna i Skåne* (2012), *Fenomenet elevhälsa- Ett diskussionsunderlag som belyser elevhälsa i Sverige och Finland* (2019)). Avslutningsvis kan man säga att situationen kring det förebyggande och hälsofrämjande arbetet på skolan som mina informanter har beskrivit inte är unikt och begränsat till deras skolor. Bilden som de gav utsträcker sig dessvärre till många fler skolor i Sverige.

7.6. Avslutande tankar och fortsatt forskning

Enligt Skolverket (2019) blir skolan allt mindre likvärdig. Skillnaderna i resultat och kunskaper ökar mellan elever, skolor och kommuner därför att skolan inte har lyckats bemöta elevernas individuella skillnader på deras kunskapsinhämtande (Öhman, 2006). Enligt detta

ställs den pedagogiska verksamheten i klassrummet inför viktiga ideologiska och moraliska frågor. Dessa frågor handlar om vilka pedagogiska värden vi ställer oss bakom och vill få tillgodosedda i den svenska skolan (Henriksen & Vetlesen, 2013). Öhman (2006) ser i specialpedagogiken en viktig förutsättning för att kunna göra skillnad och bidra till en förebyggande och hälsofrämjande skola. Därför bör de politiska målen integreras med forskningsbaserad kunskap för att kunna ”skapa kunskap om hur en mer likvärdig skola ska gestaltas och vilka vägar som finns för att elever i utmanande skolsituationer ska få det stöd som de behöver och har rätt till” (s.166).

Öhman (2006) diskuterar att forskning inom det specialpedagogiska fältet anses viktig och nödvändig därför att den förväntas ge svar på vitt skilda frågor om lärande och undervisning för elever i behov av särskilt stöd. Den förväntas dessutom att bidra med kunskap om specialpedagogiska konsekvenser av att ha elever med olika förutsättningar och behov som undervisas på samma undervisningsformer och villkor. Med andra ord förväntas forskningen inom specialpedagogik att försöka förstå och kanske också förklara varför en elev hamnar i skolvårigheter som leder till dåligt mående, psykisk ohälsa och/eller problematisk hög frånvaro.

Forskningen inom det specialpedagogiska fältet kommer givetvis att bemötas av olika utmaningar. Vi lever i ett samhälle som genomgår många drastiska och omfattande förändringar som hänger ihop med de globala drastiska och omfattande förändringarna. Detta leder till att lärandets förutsättningar och villkor ändrar sig för att bemöta de nya samhälls- och inte minst de globala förändringarna. Allt detta ställer krav på skolan att etablera ett lärande som möter samhällets nutida behov vilket i sin tur leder till att ställa nya krav på eleverna i att möta dessa behov. Därför är det viktigt att vidga perspektivet i att titta på lärande och sitt samband med psykisk hälsa/ohälsa. Detta arbete är ett försök i att kunna skapa förståelse till detta samband men det finns väldigt många viktiga frågor som detta arbete inte har svarat på och jag hoppas verkligen att framtida forskningsarbeten ska kunna besvara dem. Hoppas att forskningen till exempel ska kunna svara på följande frågor: Vad sätter grund för skillnader i sambandet mellan lärandet och psykisk ohälsa mellan pojkar och flickor? Finns det skillnader mellan elever med invandrarbakgrund och svensk bakgrund när det gäller lärandet och sitt samband med psykisk hälsa? Hur påverkar elevernas socioekonomiska skillnader, föräldrars utbildning och bostättningsområde deras psykisk hälsa och lärande? Hur kan skolan bygga på ett förebyggande och hälsofrämjande lärande när många faktorer såsom klasskamrater och press från sociala medier påverkar elevernas psykiska hälsa negativt? Vad är politikernas, och

alla andra beslutfattare inom utbildningsområden, åsikt av hur viktigt det är att ha en skola där alla har en känsla av sammanhang i sitt arbete?

Jag vill avsluta diskussionen i denna studie med att säga att som pedagog och blivande specialpedagog i den svenska skolan ser jag på sambandet mellan lärandet och psykisk ohälsa på största allvar. Jag hoppas därför att jag genom min specialpedagogiska utbildning ska kunna bidra med kunskap om hur man jobbar förebyggande och hälsofrämjande på skolan. Jag hoppas även att alla skolor tar ställning och börjar organisera om deras verksamheter genom att förverkliga elevhälsoteamets roll för att stödja lärarna i deras yrkesroll och bemöta eleverna i deras behov. Vi som jobbar i skolor bör ha i åtanke att de elever som man har på sin skola kommer att växa upp och bli de vuxna som kommer att driva vårt framtida samhälle. Om man vill ha ett bra, fungerande, utvecklande och friskt samhälle så måste man grunda en pedagogisk miljö som förutsätter att alla elever på skolan kan inhämta kunskaper, utveckla sig och bygga på en strak personlighet som elev och inte mist som människa. Det är helt riktigt att det alltid finns utmaningar bortom skolans makt som oftast sätter käpp i hjulet men med ett tydligt mål och en tydlig plan, strakt ledarskap och fruktbar samverkan mellan elevhälsoteamet och andra yrkesgrupper på skolan, kan man ha en skola som främjar hälsa och lärande. Det är likväl viktigt att inkludera hemmet och andra myndigheter för att stödja skolan i sitt förebyggande och hälsofrämjande arbete. Jag har någon gång läst ett citat av Albert Einstein. Hans ord satt sig fast i minnet och lade grund för mitt pedagogiska arbete i klassrummet. Hoppas verkligen att dessa ord någon dag ska lägga grund för allt pedagogiska arbete inom den svenska skolan. Till alla politiker, kommuner och pedagoger: "Everybody is a GENIUS. But if you judge a fish by its ability to climb a tree, it will live its whole life believing that it is STUPID (Albert Einstein www.quoteinvestigator.com).

Referenser

Allodi, M.W. (2010). Undervisningsmiljö och socialt klimat. I R. Helldin & B. Sahlin (red.), *Etik i specialpedagogisk verksamhet* (s. 49–67). Lund: Studentlitteratur.

Antonovsky, A. (2005). *Hälsans Mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur.

Anniko, M. K. , Boersma, K. & Tillfors, M. (2018). Sources of stress and worry in the development of stress-related mental health problems: A longitudinal investigation from early- to mid - adolescence. *Anxiety, Stress, & Coping An International Journal*, 32 (2), 1-16. Från <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/30465445>

Anniko, M. (2018). *Stuck on repeat: Adolescent stress and the role of repetitive negative thinking and cognitive avoidance* (Doktorsavhandling, Örebro Universitet, Örebro Studies in psychology) Från www.avhandlingar.se

Backlund, Å. (2017). Hälsöfrämjande och förbyggande arbete – vad innebär det och hur kommer vi dit. I Å. Backlund, S. Högdin & Y. Weitz (red.), *Skolsocialt arbete: Skolan som plats för och i det sociala arbetet* (s.15–33). Malmö: Gleerups.

Backlund, Å. (2007). *Elevvård på grundskolan: Resurser, organisering och praktik*, (Doktorsavhandling, Stockholm Universitet, Institution för socialt arbete) Från www.avhandlingar.se

Björndal, C. R. P. (2005). *Det värderande ögat: observation, utvärdering och utveckling i undervisning och handledning*. Stockholm: Liber.

Dahlgren, L. & Johansson, K. (2019). Fenomenografi. I A. Fejes & R. Thornberg (Red.), *Handbok i kvalitativ analys* (s. 179–192). Stockholm: Liber

Efrati-Virtzer, M. & Margalit, M. (2009). Students' behaviour difficulties, sense of coherence and adjustment at school: risk and protective factors. *European Journal of Special Needs Education*, 24 (1), 1-16. Från <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08856250802596758>

Eriksson- Zetterquist, U. & Ahrne, G (2015). Intervjuer. I G. Ahrne & P. Svensson (Red.), *Handbok i kvalitativa metoder* (s.34–54). Stockholm: Liber.

Fejes, A. & Thornberg, R. (2019). Kvalitativ forskning och kvalitativ analys. I A. Fejes & R. Thornberg (Red.), *Handbok i kvalitativ analys* (s. 16–43). Stockholm: Liber.

Folkhälsomyndigheten (2016). *Skolprestationer, skolstress och psykisk ohälsa bland tonåringar*. Veddesta: Edita Bobergs. Från <https://www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationsarkiv/s/skolprestationer-skolstress-och-psykisk-ohalsa-bland-tonaringar/>

Fridh, M., Lindström, M. & Rosvall, M. (2012). *Psykisk ohälsa bland Barn, Unga och Unga vuxna i Skåne*. Skåne: Region Skåne. Från: https://utveckling.skane.se/siteassets/folkhalsa_och_social_hallbarhet/dokument/psykisk_ohalsa_u_ngdom-unga_vuxna.pdf

Granström, K. (2006). *Dynamik i arbetsgruppen: Om gruppprocesser på arbetet*. Lund: Studentlitteratur.

Gustafsson, L. H. (2009). *Elevhälsa börjar i klassrummet*. Lund: Studentlitteratur.

Guvå, G. (2014). *Elevhälsans retorik och praktik*. Från <https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a65b141/1553965708630/pdf3288.pdf>

Hagquist, C. (2015). *Unga in i Norden - psykisk hälsa, arbete, utbildning: Skolelevers psykiska hälsa*. Stockholm: Nordens Välfärdcenter Sverige. Från: https://nordicwelfare.org/wp-content/uploads/2017/10/skolelevers_psykiska_hc3a4lsa_final.pdf

Hammarberg, L. (2014). *Skolhälsovården i backspegeln*. Från <https://www.skolverket.se/publikationsserier/ovrigt-material/2014/skolhalsovard-i-backspegeln>

Helldin, R. (2010). Kritik, vetenskap och profession i en rättvis skola. I R. Helldin & B. Sahlin (red.), *Etik i specialpedagogisk verksamhet* (s. 21–46). Lund: Studentlitteratur.

Henriksen, Jan-Olav & Vetlesen, Arne Johan (2013). *Etik i arbetet med människor*. Lund: Studentlitteratur.

Hjörne, E., Hylander, I., Törnsén, M., Skott, P. (2018). *Elevhälsoarbete under utveckling – en antologi*. Från <https://webbutiken.spsm.se/globalassets/publikationer/filer/elevhalsoarbete-under-utveckling--en-antologi-tillganglig-version.pdf/>

Hjörne, E. & Säljö, R. (2013). *Att platsa i en skola för alla: Elevhälsa och förhandlingen om normalitet i den svenska skolan*. Lund: Studentlitteratur.

Hylander, I. & Guvå, G. (2017). *Elevhälsa som främjar lärande – om professionellt samarbete i retorik och praktik*. Lund: Studentlitteratur.

Hägglund, S., Quennerstedt, A., Thelander, N. (2013). *Barns och ungas rättigheter i utbildning*. Malmö: Gleerups.

Iwarsson, P. (2017). Samtal – för lärande och psykiska hälsa. I Å. Backlund, S. Högdin & Y. Weitz (red.), *Skolsocialt arbete: Skolan som plats för och i det sociala arbetet* (s. 151–161). Malmö: Gleerups.

Kroksmark, T. (2007). Fenomenografisk didaktik: En didaktisk möjlighet. *Jönköping University Press*, 17 (2–3), 1–50. Från <http://www.tomaskroksmark.se/Fenomenografiskdidaktik%202007.pdf>

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den Kvalitativa forskningsintervjuer*. Lund: Studentlitteratur.

Landstedt, E. (2010). *LIFE CIRCUMSTANCES AND ADOLESCENT MENTAL HEALTH: Perceptions, associations and a gender analysis* (Doktorsavhandling, Mittuniversitet, Department of Health Sciences). Från www.avhandlingar.se

Lawrence, A. & Vimala, A. (2012). School environment and academic achievement of standard IX students. *Journal of educational and instructional studies in the world*, 2(22), 1-6. Från <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED542331.pdf>.

Lehtinen, T. & Lundin, J. J. (2017). *Psykologi för Klassrummet*. Falun: Lärarförlaget.

Levi, V., Einav, M., Raskind, I., Ziv, O. & Margalit, M. (2013). Helping students with LD to succeed: the role of teachers' hope, sense of coherence and specific self-efficacy. *European Journal of Special Needs Education*, 28 (4), 1-14. Från https://www.researchgate.net/publication/262965648_Helping_students_with_LD_to_succeed_the_role_of_teachers'_hope_sense_of_coherence_and_specific_self-efficacy

Linblad, I. & Backlund, Å. (2017). Elevhälsans framväxt och organisation – med fokus på den skolkurativa yrkesrollen. I Å. Backlund, S. Högdin & Y. Weitz (red.), *Skolsocialt arbete: Skolan som plats för och i det sociala arbetet* (s. 53–64). Malmö: Gleerups.

Lindström, G & Pennlert, L. (2019). *Undervisning i teori och praktik – en introduktion i didaktik*. Ungern: Fundo förlag.

Lindqvist, M. (2017). *Elevhälsoarbete för specialpedagoger: en handbok*. Lund: Studentlitteratur.

Ling, L. M. (2014). *Variationsteori*. Lund: Studentlitteratur.

Partanen, P. (2012). *Att utveckla elevhälsa*. Östersund: Skolutvecklerna i Sverige.

Persson, L. (2016). Health Promotion in Schools: Results of a Swedish Public Health Project (Doktorsavhandling, Karlstad Universitet, Centre for Research on Child and Adolescent Mental Health) Från www.avhandlingar.se

Rienecker, L. & Jorgensen, (2017). *Att skriva en bra uppsats*. Stockholm: Liber.

Riksdag (2010). *Skollag (2010:800)*. Från https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800

Skolinspektion (2015). *Elevhälsa: Elevers behov och skolans insatser*. Stockholm: Skolinspektion. Från <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/granskningsrapporter/kvalitetsgranskningar/2015/elevhalsa/elevhalsa-slutrapport>

Skolinspektion (2013). *Skolans kvalitetsarbete ger möjlighet till förändring: Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning 2012*. Stockholm: Skolinspektion. Från <https://www.skolinspektionen.se/globalassets/0-si/08-om-oss/regeringsuppdrag/01-slutrapport-regeringsrapporten.pdf>

Skolverket (2019). *Hälsa för lärande- Lärande för hälsa*. Från: <https://www.skolverket.se/publikationsserier/forskning-for-skolan/2019/halsa-for-larande---larande-for-halsa>

Skolverket (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Skolverket.

Stenhammar, A.- M. (2006). *Elevhälsan idag: 31 kommuner berättar*. Från <https://www.elevhalsan.se/cldocpart/395.pdf>

Svensson, P. & Ahrne, G. (2015). Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt. I G. Ahrne & P. Svensson (Red.), *Handbok i kvalitativa metoder* (s.17–33). Stockholm: Liber.

Regeringskansliet (2000). Från dubbla spår till Elevhälsa: i en skola som främjar lust att lära, hälsa och utveckling. Från: <https://www.regeringen.se/49b720/contentassets/17af10b2a3aa44f9ac54ab19e0096b16/sou-200019-fran-dubbla-spar-till-elevhalsa>

Samuelsson, I., Sommar, D. & Hundeine, K. (2011). *Barnperspektiv och barnens perspektiv i teori och praktik*. Stockholm: Liber.

Skolverket (2013). *Forskning för klassrummet Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken*. Från: <https://www.skolverket.se/publikationsserier/forskning-for-skolan/2013/forskning-for-klassrummet>

Skolverket (2019). *Hälsa för lärande: lärande för hälsa*. Från <https://www.skolverket.se/publikationsserier/forskning-for-skolan/2019/halsa-for-larande---larande-for-halsa>

Tangen, R. (2009). Conceptualising quality of school life from pupils' perspectives: a four-dimensional model. *International Journal of Inclusive Education*, 13 (8), 1-17. Från https://www.researchgate.net/publication/248987810_Conceptualising_quality_of_school_life_from_pupils'_perspectives_A_four-dimensional_model

Törnsén, M. (2014). *Rektor, elevhälsan och elevers lärande och utveckling*. Från Skolverket, <https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a65b179/1553965722190/pdf3290.pdf>

VandenBos, G. R. (ed.). (2006). *APA Dictionary of Psychology*. Washington, DC: American Psychological Association.

Wahlström, N. (2009). *Mellan leverans och utbildning – om lärande i en mål- och resultatstyrd skola*. Göteborg: Daidalos.

Warne, M. (2013). *Där elever är: Ett arenaperspektiv på skolan som en stödjande miljö för hälsa* (Doktorsavhandling, Mittuniversitet, Avdelningen för hälsovetenskap, Fakulteten för humanvetenskap). Från www.avhandlingar.se

Wilhsson, M. (2017). *Ungdomars strävan mot att lyckas och nå framgång i livet: skolan som hälsofrämjande arena* (Doktorsavhandling, Högskolan i Halmstad) Från www.avhandlingar.se

World Health Organisation (1996). *Regional guidelines Development of health-promoting schools: A framework for action*. Manila: WHO/WPRO.

Öhman, M. (2006). *Den viktiga vardagen – vardagsberättelser och värdegrund*. Stockholm: Liber.

Bilaga 1/ Missivbrev

Förfrågan om deltagande

Hej!

Mitt namn är Zina Abdullatif och jag skriver mitt examensarbete under våren 2020 inom specialpedagogisk programmet (avancerat nivå) vid Örebro universitet. Min studie fokuserar på lärande och sin påverkan på elevernas psykiska ohälsa.

Information om studien, syfte och genomförande

Psykisk ohälsa är ett aktuellt och växande samhällsproblem. Under de senaste 30 åren har självrapporterade somatiska och psykiska besvär, såsom huvudvärk, sömnsvårigheter och nedstämdhet, ökat bland 13- och 15-åringar i Sverige. Forskning visar att provsituationer, prestationskrav och stress är riskfaktorer för ökad psykisk ohälsa.

Syftet med studien är att skapa kunskap om vilken påverkan lärandet har på elevernas psykiska ohälsa. Arbete kring eleven och sitt lärande kommer att uppmärksammas genom att undersöka i vilken utsträckning elevhälsan stödjer läraren i sitt arbete kring eleven. Eleven syn på sitt lärande är en annan tonviktpunkt som kommer att uppmärksammas i elevhälsans hälsofrämjandearbete. Ljuset kommer även att kastas på de olika yrkesroller i elevhälsan och deras samverkande arbete mot en framgångsyftande och hälsofrämjande lärande i skolan.

Som datainsamlingsmetod kommer jag att använda mig av semistrukturerade intervjuer och intervjua rektorn, två högstadielärare, specialpedagog (högstadiet) och elevsamordnare (mentor eller kuratorn/högstadiet). Jag beräknar att respektive intervju kommer att ta cirka 30–40 minuter. Intervjun genomförs på arbetsplatsen, eller på annan passande plats enligt överenskommelse.

Sekretess/tystnadsplikt

Intervjuerna kommer spelas in för att jag sedan ska kunna transkribera dem. Personuppgifter gällande namn, arbetsplats, skolansort, kön eller ålder kommer att hanteras enligt GDPR och Vetenskapsrådets (2017) etiska principer. Resultatet kommer att redovisas så att deltagande personens identitet inte ska kunna identifieras. Det färdiga examensarbetet publiceras i Örebro universitetets databas DIVA och det insamlade materialet kommer då att makuleras.

Skolans ovan nämnde personal tillfrågas härmed om deltagande i denna studie. Att delta i studien är frivilligt och du kan närsomhelst välja att avbryta utan att motivera varför. Jag skulle uppskatta ditt deltagande och ser fram emot din medverkan!

Tack på förhand

Zina Abdullatif

Mejl: xxxxxxxxxx@gmail.com

Tel: xxx-xxxxxxx

Bilaga 2

Intervjufrågor

1. Till rektorn

- Vilka tankar har du kring uttrycket ”framgångsytande lärande inom skolarbete”?
- Hur upplever du din roll som skolledare i att jobba mot en hälsofrämjande lärande?
- Hur ser du på EHT:s roll i att främja lärande?
- Vilka förväntningar har du på EHT:s arbete i att främja lärandet?
- Hur utvärderas lärandet på skolan och vilka aspekter/komponenter tittar man på när man utvärderar?

2. Till specialpedagogen/specialläraren

- Hur upplever du din roll som specialpedagog/speciallärare i att jobba mot en framgångsytande lärande?
- Hur ser du på ordet ”samverkan” inom EHT:ns arbete mot en hälsofrämjande lärande?
- Vilka frågor anser du som borde ligga i centrum inom ”hälsofrämjande arbete” på skolan?
- Hur ser du på din stödjande roll till lärarna i deras arbete mot en framgångsytande lärandet?

3. Till skolkuratoren/socialpedagoger/mentorerna

- Hur ser du på din stödjande roll till eleven i sitt lärande?
- Vilka frågor lyfter eleverna upp kring sitt lärande och vilka reflektioner har du kring dessa frågor?
- Ser du/ni något samband mellan lärande och elevernas välmående?
- Vilka upplevelser har eleverna kring deras påverkan i sitt lärande?

- Övrigt: Andra punkter som du själv vill berätta om kring din stödjande roll i elevernas lärande).

4. Till lärare

- Vilka tankar/reflektioner har du kring uttrycket "Lärandet i centrum"?
- Vilken roll upplever du att du har i att jobba mot en hälsofrämjande lärande?
- Vilka hälsofrämjande tankar/reflektioner/upplevelser som utformar planeringen av din undervisning?
- Hur utvärderar stödinsatser av EHT:n i att utveckla och hälsofrämja lärandet i ditt ämne?
- Hur och på vilket sätt utvärderar du din undervisning? Varför?